

Роман ГОРАК

УДК [821.161.2'061.Франко:82.0-051'6К.Арабажин]"1884/1902"-6

ЛИСТИ КОСТЯНТИНА АРАБАЖИНА ДО ІВАНА ФРАНКА

Уперше публікуються листи літературознавця, перекладача та редактора Костя Арабажина до Івана Франка, які охоплюють 1884–1902 роки і є цінним матеріалом для розуміння характеру взаємин українців з Наддніпрянщини та Галичини, а також публікацій Івана Франка у російськомовній пресі.

Ключові слова ● Костянтин Арабажин, Іван Франко, листування.

Костянтин Іванович Арабажин належав до кола київських знайомих Івана Яковича Франка відтоді, коли письменник з групою галичан 1885 року поїхав відвідати могилу Тараса Шевченка у Каневі, на якій перед тим поставили новий хрест замість старого. Невідомо, чому Іван Франко не поїхав у Канів, а залишився у Києві, хоча знаємо, що у Київ він їхав з метою намовити тамтешню інтелігенцію видавати новий журнал, в якому можна було передусім друкуватися українцям з Наддніпрянщини, які такої можливості через узурпаторські валуївські та емські заборони не мали, а також зібрати матеріали для написання історії української літератури до лейпцизького видання всесвітньої історії літератури.

Ще перед тим Івана Франко отримав листа від студентів історико-філологічного факультету Київського університету К. Арабажина та С. Дегена із запрошенням приїхати на вечорниці, які справляла студентська ювілейна комісія восьмого жовтня (у цій публікації – лист № 1). Іван Франко тоді був у Вікні (село Гусятинського району Тернопільської обл.) й писав біографію Івана Федоровича, посла Австрійського райхстагу, відомого галицького письменника, правника й публіциста, заробляючи на прожиття. Окрім того, в нього було повно клопоту через те, що О. Партицький обіцяв передати йому у власність журнал «Зоря». Франко вирішив скористатися цією нагодою, прийняв пропозицію і почав уживати певних заходів, щоб журнал став усеукраїнським. Його розрахунки,

викладені в листі до О. Кониського від 24 грудня 1884 року, свідчать, що без допомоги Східної України свій задум реалізувати не вдасться¹. [т. 48, 509–513]

Особисто познайомився Іван Франко з Костянтином Арабажином під час свого приїзду у Київ. Очевидно, тоді К. Арабажин подарував Франкові свою книжечку «Попередь спытайся, а тоди й лайся: Комедія-жартъ у одній діи / (Сюжетъ займованый) К. Не-Я. Київъ: Изданіе С. Н. Басина; Типографія Г.Л. Фронцкевича, 1885. 32 с.). На обкладинці титульного аркуша дарчий напис: «Шановному добродію п. Франкові цю малесеньку твору презентує вельми поважающий его автор, 1885 року 12го Лютого»². Тоді ж, мабуть, і трапилася нагода Іванові Франку запросити Костя Арабажина та декого з киян узяти участь у так званій третій студентській мандрівці Поділлям, яка тривала з 2 до 16 серпня 1885 року і яку широко висвітлювало на своїх сторінках «Діло». В понеділок, 3 серпня, мандрівники дібралися до села Прошови, що дорогою на Микулинці, і зупинились у домі тамтешнього пароха о. Йосифа Варапучинського, де їх сердечно прийняли. Тоді, як згадує учасник мандрівки К. Студинський, виголосив промову К. Арабажин. «Слова Арабажина, – писав він, – лилися потоками в душах учасників. Він орудував ними велично й розкішно, він плакав, а одночасно вливав віру в остаточну перемогу. Він накликав до служби українству аж до загиби. Його промова викликала не тільки сльози, але й гомоніла, як дзвін бойовий, як грім недалекої перемоги, як заповідь майбутньої злуки цілого українського народу, під чиєю займанщиною він не був би»³. Після чого К. Арабажин проспівав пісню київського студентства і закінчив промову окликом «Ще не вмерла!». Виступив після нього й Іван Франко. Зміст промови Франка невідомий. Очевидно, що проспівав К. Арабажин пісню, яка називалася «Товариська пісня» та яку опісля було надруковано літографічним способом у Львові, але при цьому переплутали куплети. Про це нагадав Франкові К. Арабажин у листі від 1 жовтня 1886 року (у цій публікації – лист № 3).

На жаль, газета «Діло» нічого про цей випадок не розповіла у своїй кореспонденції у № 85 за 1 серпня 1885 року, однак відзначила, що в Прошовій багато співали й не могли наслухатись прекрасних декламацій Корнила Устияновича⁴.

Для Івана Франка це були другі відвідини Прошови. Уперше він був тут 18 січня цього ж 1885 року весільним дружбою свого товариша Осипа Олеськіва, який одружувався із Йосифою Варапучинською, прийомною дочкою тутешнього

¹ Тут і далі цитуємо за вид.: *Франко І.* Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ : Наукова думка, 1976–1986. У квадратних дужках після цитат перша цифра позначає відповідний том, друга – сторінку.

² *Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4-х т.* Київ, 2010. Т. 1. С. 99. № 317.

³ Цит. за: *Єдлінська У.* Кирило Студинський (1868–1941). Життєписно-бібліографічний нарис. Л., 2006. С. 228.

⁴ *Горак Р.* Подільськими дорогами Івана Франка. Тернопіль : Джура, 2012. С. 196.

пароха о. Йосифа Варапучинського та Марії Білінської. Як весільний дарунок молодим Іван Франко написав оповідання «Місія», яке вперше було опубліковане у літературно-науковому збірнику «Ватра» 1887 року⁵.

З мандрівниками Іван Франко дійшов до курортного поселення Конопівка, де замовив собі рибальські сіті, а відтак вимушений був повернутися у с. Вікно, щоб продовжити роботу над біографією Івана Федоровича, про що свідчить лист від 4 серпня 1885 року⁶.

Результатом зустрічі К. Арабажина з І. Франком була поява у № 18 «Зорі» за 1885 рік перекладу вірша О. Толстого «Либераль нашого часу» під псевдонімом К. Не-я. Це заохотило К. Арабажина до нових перекладів та написання власних творів, які він вислав у листі від 1 жовтня 1886 року (у цій публікації – лист № 3). На жаль, не всі вони були опубліковані, зокрема, не надрукували його вірш «Повертаючись на Україну», висланий у листі від 22 вересня 1885 року (у цій публікації – лист № 2). За підписом «Не. Я» на сторінках «Зорі» були опубліковані його оповідання: «Життя – сон» з посвятою Ганні Гамораківні (№ 10, с. 164–166 за 1889 рік); переклад оповідання Г. А. Мачтета «Що вчинили ясні зорі?» (№ 24, с. 407–409 за 1889 рік); переклад оповідання Гі де Мопасса «Над берегом моря» (№ 18, с. 302–304 за 1889 рік); переклад оповідання Л. Толстого «Запалили – не вгасили» (№ 17, с. 287–289 за 1889 рік); переклад оповідання М. Салтикова-Щедріна «Корепанів» з «Даровитыхъ натуръ» (№ 15, с. 227–230 за 1890 рік); переклад розділу про лужицьких сербів під назвою «Балтицка Славянщина» з книги А. Н. Пипіна та В. Д. Спасовича «История славянских литератур» (2-ге перероблене і доповнене видання, т. 2, СПб, 1881) (№ 15, с. 239–240; № 16, с. 253–256, № 17, с. 270–272, № 18, с. 283–285 за 1890 рік).

Про дебют К. Арабажина в «Зорі» Іван Франко згадав у своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», який появилася друком 1910 року. «В р. 1885 в Зорі уперве появляються, – писав він, – вірші двох молодих українців, тоді товаришів, студентів Київського університету, що пізніше пішли дуже різними дорогами, а власне, Володимира Самійленка, що виступив тут з двома віршами, і Костя Арабажина, що виступив тут під псевдонімом К. Не-я, [насправді – Не. Я – Р. Г.] псевдонімом, що зробився фатальним символом його дальшої кар'єри [т. 41, с. 435].

Питання реформувати «Зорю», яке висунув Іван Франко, прийнявши на віру, що О. Партицький передасть йому концесію на ведення журналу, зацікавило киян. До Львова приїхав О. Кониський і (у цій публікації – лист № 4) виклав перед народовцями з «Діла», Іваном Франком та Костянтином Арабажином, програму

⁵ Горак Р. Товариш юності Йосип Олесків // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Львів : Каменярь, 2004. Вип. 4. С. 206.

⁶ Горак Р. Біографія на замовлення // Українське літературознавство. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. Вип. 68. С. 288.

реформованого журналу, який мав би називатися «Правда» і був би часописом для Галичини та Східної України. Основні положення цієї програми Іван Франко виклав у листі до М. Драгоманова від 20 серпня 1887 року [т. 49, с. 119]. У цьому ж листі Іван Франко розповів і про поїздки К. Арабажина до Станіслава з метою видавництва нового журналу за програмою «Поступу» [т. 49, с. 120], що свідчить про те, що К. Арабажин став однією з ключових фігур у налагодженні зав'язків Галичини із Наддніпрянською Україною. Свідчить, зокрема, про це і його намагання передати у користування галичанам велику бібліотеку з Києва (у цій публікації – лист № 4), але, на жаль, не відомо, чи вдалося реалізувати цей задум. Відомо лише, що Іван Франко відписав на цю пропозицію відповідь невідомого нам змісту, але лист Кирила Трильовського до Івана Франка від 12 січня 1888 року⁷ свідчить, що цьому задуму не вдалося здійснитися. Бібліотеку намагався перевезти у Чернівці фактичний редактор газети «Буковина» О. Попович, і це – остання вістка, про яку відомо щодо цього питання.

Невдачею закінчилась і спроба К. Арабажина перевезти через митницю в Київ деякі українські видання та матеріали, серед них і рукопис повісті Олени Пчілки «Товаришки», яку готували для публікації у «Першому вінку» [т. 49, с. 125]. Як свідчить лист Івана Франка до М. Драгоманова від 6 листопада 1887 року [т. 49, с. 128], самому К. Арабажину, затримання на митниці вдалося щасливо уникнути, про що він повідомив Івана Франка поштовою листівкою.

Будь-які спроби домовитися киянам з галичанами щодо нового часопису закінчилися повною невдачею. «Зорю» О. Партицький не передав Франкові, журнал взяло Наукове товариство ім. Шевченка, а Іван Франко на десять років пішов на службу до сусідів – у редакцію газети «Kurjer Lwowski».

Після цього листування Івана Франка з Костянтином Арабажином на деякий час припинилося. Його ім'я не згадує Франко ані в листах до М. Драгоманова, ні до інших кореспондентів.

1889 рік відзначився у цій кореспонденції тільки одним листом від 2 червня (у цій публікації – лист № 5) і пов'язаний з проханням прийняти у Львові Сергія Дегена з його родиною, показати їм Галичину та розповісти про галицькі справи.

Урешті приїзд киян закінчується тим, що їх та Івана Франка заарештовують за підозрою у шпіонажі на користь Росії. Під час ревізії, яку провела львівська поліція у С. Дегена, виявляють листи, з яких поліція доходить висновку, що засланою групою керує студент Київського університету К. Арабажин, який переховується під псевдонімом Недоля⁸. Вилучені листи опісля передали Іванові

⁷ Горак Я. Листи до Івана Франка та спогади про нього Кирила Трильовського // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Львів : Априорі, 2015. Вип. 15. С. 133.

⁸ Іван Франко. Документи і матеріали (1856–1965) / Упоряд. : І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, А. Сісецький; Редкол.: З. Франко (відпов. ред), та ін. Київ : Наукова думка, 1966. С. 125.

Франку, й зараз вони зберігаються у його фонді Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

Що К. Арабажин був своєрідним керівником відокремленої групи, стверджує і сам Іван Франко в листі до дружини, який написано між 19 та 22 червня 1889 року [т. 49, с. 214], коли до Львова приїхав її знайомий Богдан Кістяківський. Ці студенти, як стверджує Іван Франко, відбилися від старої і молоді київської громади і створили окрему «арабажинську групу». До неї і належав також і С. Деген, товариш К. Арабажина ще з університету, який приїхав у Львів, де його затримали, але після проведеного слідства відпустили на волю.

Цілком імовірно, що в цьому листі йдеться про зв'язки цієї «арабажинської групи» із Союзом польської молоді «Зет», який був частиною чи підрозділом «Ліги польської» і підтримував зв'язки з М. Драгомановим та київською «Старою громадою» у Києві. Ідейним підґрунтям цієї співпраці було створення білорусько-литовсько-польсько-української федеративної держави. Організація також підтримувала жваві стосунки з І. Франком та М. Павликом. Проіснувала вона до 1889 року, поки поліція не вистежила всіх її членів та заарештувала, через що під загрозою опинився весь український рух. Однак до судового процесу не дійшло, а в 1890 року остаточно припинив свою діяльність київський гурток К. Арабажина⁹.

Із створенням Русько-української радикальної партії та виходом журналу «Народ» як її друкованого органу на сторінках цього журналу починають з'являтися публікації К. Арабажина. У № 10, що вийшов 15 травня 1890 року, з'являється «Письмо з Москви» за підписом «Не. Я», в якому він вітає редакцію за те, що вона «на першому місці поставила інтереси простого народу і робітників», а також, що «піднесла спасенну гадку сполучити ся з поступовими великорусскими народниками» до спільної боротьби проти «всяких ворогів поступу». Автор наводить приклади про заворушення в Росії, за прогрес і поступ.

Бібліографічний систематичний покажчик змісту журналу «Народ» за 1890–1895 роки, випущений 1970 року державною науковою бібліотекою Академії наук УРСР, помилково вважав, що псевдонім «Не. Я.» належав відомому галицькому москвофілові Н. Яворському, а тому його статті приписав К. Арабажину. Цю помилку повторила й енциклопедична стаття А. Швець¹⁰. Насправді К. Арабажин, крім «Письма з Москви», цього року на сторінках «Народу» ще опублікував у № 22 від 15 листопада за підписом «Non ego» статтю «Дещо про націоналізм на Україні». Ця надзвичайно цікава стаття наголошувала, що «...талановита молодіж наша винародовлювалась і буде винародовлюватись до того часу, поки в своїм природнім пориванню до світла поступу буде бачити

⁹ Бондаренко Н. Сподвижники слова і правди // Ластівка. 2016. № 2. 15 квітня. С. 4–5.

¹⁰ Іван Франко: Тексти, факти, інтерпретації: Зб. наук. праць. / Редкол.: Жулинський М. (голова) та ін; Відп. і літ. ред. та упоряд. Є. Нахлік. Київ–Львів, 2011. Вип. 1. С. 164.

в пануючих культурах ширший світогляд, світліші завдання й вигляди. І коли тільки наше українство не вкаже їй широкої і глибокої стежки вільного поступового розвою в дусі європейських ідеалів, молодіж в лучшій єї частині завше буде від нас відвертатися. Незабаром прийдуть вільнійші часи в Росії, повіє теплом з опівночі і наша молодіж кинеться в рамена "общерускости". Крайня пора настала, об тім подумати, крайня пора! Годі вже орати чужі ниви; скажемо разом з Франком:

Не пора, не пора, не пора,
Москалеві й ляхові служити!
Довершилась України кривда стара, –
Нам пора для України жити!»

Стаття, як свідчить підпис, написана 29 серпня 1890 року в Харкові.

У родинному альбомі Франків, який є у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка, зберігається світлина К. Арабажина (інв. № 522 мем), зроблена у фотосалоні Володимира Висоцького у Києві, в якому, до речі, зроблена і весільна світлина Ольги та Івана Франків. На звороті цього фото є підпис: «Дорогимъ и поважанимъ О. Ф. і Ів. Франкамъ на пам'ять одъ Арабажина. 1890. XII. 14». Десь при кінці 1890-го або на початку 1891 року Іван Франко отримав лист від К. Арабажина з проханням зробити йому виписки з різних видань для його книжки, що була його дисертацією про Казимира Бродзінського, оскільки такі видання можна дістати тільки у Львові. *Бродзінський Казимир* (1791–1835) був польським поетом і критиком, який ввів у літературу образ селянина, змалювавши його побут (поема «Wiesław»), а у літературно-критичних статтях прагнув примирити класицизм і романтизм та виступав за національну своєрідність поезії. Яка була відповідь Івана Франка на цей лист, невідомо, але, судячи з монографії про Бродзінського, яка вийшла у 1891 році, матеріали, про які просив К. Арабажин, були у неї включені, що свідчить про те, що Іван Франко, попри свою зайнятість, відгукнувся на його прохання.

Казимир Бродзінський був сином небагатого дворянина-хлібороба, рано втратив матір, утік від мачухи до селян. Вони віддали його на науку до вчителя-німця, який забороняв йому читати по-польськи. Хлопець випадково познайомився з відомим польським поетом Кохановським, під впливом якого розвивалася відразу до бездушного псевдокласицизму і все більше приваблювали твори, в яких основну роль відігравали почуття. Закінчивши гімназію в Тарнові, Бродзінський 1809 року поступив на службу в артилерію герцогства Варшавського, де зійшовся з багатьма офіцерами, які цікавилися літературою. Знаючи німецьку мову, він мав можливість читати поезію, яка справила на нього сильне враження. Це були твори Шекспіра, Шиллера, Гете, Парні, Мілльвуа та інших, під впливом яких він почав писати свої вірші. 1812 року Бродзінський брав участь у наполеонівському поході проти Росії, у битві під Лейпцигом був

узятий у полон, але потім звільнений. 1818-го він приїхав у Варшаву і зайнявся викладанням літератури, а з 1822-го читав лекції з польської літератури у Варшавському університеті. Ще до того Бродзінський видав два томи своїх поетичних творів ліричного характеру, між якими перше місце займає ідилічна поема «Wiesław», сюжет якої узятий з життя польських селян. Критика вважає, що Бродзінський перший у своїх поемах торкнувся простонародного побуту і своїм прикладом вказав шлях поетам-романтикам. Його вважають предтечею романтизму й першим, хто проламав оплоти псевдокласицизму, зруйновані згодом Міцкевичем. 1832 року він вийшов у відставку й оселився у Дрездені, де стежив за ходом польського повстання, покладаючи на нього великі надії. Однак розчарувався у ньому й почав дивитися на польську еміграцію, як на єдиний засіб майбутнього політичного відродження Польщі, а самих емігрантів вважав апостолами тих ідей, за які постраждала Польща. Він приєднався до месіанізму, який особливо сильно проявився в його останніх працях. Твори К. Бродзінського у 1842–1844 роках видали в 10-ти томах у Вільно, а в 1872–1874 роках – у восьми томах¹¹.

Улітку 1891 року Ольга Франко разом дітьми на запрошення Олени Пчілки, яка перед тим була у Львові, поїхала відпочивати в Колодяжне. Дисертація К. Арабажина потрапила в руки дружини Івана Франка. «Ти, як бачу, – писала вона у листі до нього від 3 липня 1891 року, – уже и не згадуешь за докторат, вижу, що тобі лиш казалось, що ти можешь достигнути того, чего захочешь; он смот[р]и, какою дисер. книжку выдал Арабажин Бродзинского, 360 листов, ін. 40. Просто мило прочитать. Твоя дисертація, я думаю, не вышла бы менее научною. Откинул бы ты амбицію не потрібную и добивался бы сделать доктор[ат] во Львовѣ»¹². Ольга леліяла надію, що все-таки її чоловік колись дістане кафедру у Львівському університеті, й це дозволить їй вирватися з тої нужди, в якій опинилась. Іван Франко почувся ображеним. «І прошу тебе, – писав у відповідь Іван Франко дружині в листі від середини липня 1891 року, – ще об одне: не пиши ані не говори мені нічого більше про докторат, бо кожде твоє говоріння відбирає мені всяку охоту до роботи, бо показує мені, для якої марної цілі я трачу свої сили. Те, що ти мені пишеш про роботу Арабажина, радує мене за Араб[ажина], але показує тебе в тім же самім світлі, що й попереднє. Гарну роботу зробив Ар[абажин], се так (я її не читав, але думаю, що вона справді гарна), але ти не питаєш, як довго він над нею робив і при яких обставинах? А робив він около 4 літ, робив зі свобідною головою, не маючи ніякої другої роботи ані турботи, користуючись сказівками і поміччю професорів, їздив до Варшави,

¹¹ *Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз, И.А. Евфрон. С-Пб, 1892. Т. VII-а. С. 691–692.*

¹² *Чернишенко Л. Листи Ольги Хоружинської до Івана Франка // Науковий вісник музею Івана Франка. Львів : Каменяр, 2001. Вип. 2. С. 189.*

працював у бібліотеках і віддыхав у товаристві людей, котрі з симпатією і розумінням слідили за його роботою, а не шпилькували його. А ти тичеш мені в очі, чому я такої роботи не зробив! Еге, зробиш, без наукової підготовки, мавши професорів ідіотів, без средств, без супокою, посвячуючи половину часу на оглуплюючу газетярську роботу» [т. 49, с. 284]. У листі від 23 липня 1891 року Ольга виправдовувалась за попередній лист: «Дорогой Ваничка! А я тобі скажу, що ты зовсім непотрібно набалакав мені всяких упреков»¹. А в листі до дружини від 31 серпня 1891 року Іван Франко навіть просив: «Пригадай Араб[ажину], щоб мені вислав свою книжку, то я б тут дещо написав про неї» [т. 49, с. 295]. Книжку «Казимирь Бродзинский и его литературная дѣятельность (1791–1835)» / Изслѣдованіе кандидата К. И. Арабажина. Кієвъ : Типо-литографія Высочайше утв. Товарищества И. Н. Кушнеревъ и К^о въ Москвѣ. Кіевское отдѣленіе, 1891- XV, 378 с.» Іван Франко отримав з дарчим надписом: «Дорогому шановному другу-товаришу по ділу Ивану Франко. От автора». Вона зберігається у Франковій бібліотеці².

На жаль, рецензії на неї Іван Франко не написав. Імовірно, через велику зайнятість у газеті. Написав, зате, М. Павлик. Ця рецензія була опублікована в розділі «Критика літературна і бібліографія» у № 2 журналу «Народ» від 15 січня 1892 року (стор. 35–36), даючи цій праці високу оцінку, але підкреслив деякі помилкові твердження Бродзінського, зокрема, щодо значення народних пісень. К. Бродзінський вважав їх такими, що недостойні ставати перед лицем освіченого читача. Звернув увагу М. Павлик на думку К. Бродзінського щодо української мови, яка ще не стала мовою письменників, але за своїм багатством та виразністю є на рівні мови Гомера.

Історико-філологічний факультет Київського університету, який запропонував авторові тему про К. Бродзінського, нагородив автора монографії золотою медаллю і премією ім. М. І. Пирогова, а також присудив йому Малу Уваровську премію.

Праця К. Арабажина про К. Бродзінського дістала схвальну оцінку багатьох учених. На неї відомий літературознавець О. Пипін планував написати рецензію, а тому звернувся до автора монографії, щоб зібрати всі відгуки про неї. К. Арабажин, своєю чергою, звернувся до Івана Франка з проханням зібрати рецензії на книжку, які з'явились в Австро-Угорщині. Його дивувало мовчання поляків у цьому питанні. Як зустріла російська критика появу монографії, К. Арабажин у листі від 23 січня 1893 року (у цій публікації – лист № 9) навів думку В. Д. Спасовича: «...я был пріятно удивленъ глубокимъ знаніемъ предмета, начитанностью и беспристрастіемъ съ котрымъ Вы не отнесли к скромному труженику, не заслуживающему не смотря на свои прекрасные качества, чтобы его возводили въ Іоанны Предтечи польского романтизма. Вы отнесли

¹ Там само. С. 191.

² Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4-х томах. Київ, 2010. Т. 1. С. 60. № 156.

и справдливо и сочувственно къ Бродзинскому». Чи допоміг К. Арабажину Іван Франко зібрати рецензії, невідомо, але 1894 року в Санкт-Петербурзі вийшла окремих виданням рецензія О. Пипіна під назвою «Казимир Бродзинский и его литературная деятельность».

1892 року К. Арабажин опублікував у 7-а томі енциклопедичного словника Брокгауза-Єфрона³ статтю «Галицко-русское литературно-общественное движение», яка викликала великий резонанс в Галичині. Автор дуже детально зупинився на історії Галичини, вказавши, що багатівікове панування Польщі привело Галичину до повного розорення, а також вказав на наслідки цього для українського населення. Автор зупинився на періоді переходу Галичини під управу Габсбургів, появу реформ Марії-Терезії та Йосифа II, які давали шанс українцям для свого розвитку та появи «Руської трійці», а також зародження нової літератури, яка опиралась на народну мову. Автор детально зупинився на всіх етапах розвитку цієї літератури, її здобутках та втратах, аж до появи нової плеяди письменників і нового суспільно-політичного руху, серед яких велику роль відіграв Іван Франко. На цю публікацію Іван Франко відгукнувся коротенькою рецензією під назвою «К. Арабажин. Галицко-литературно-общественное движение», яку опублікував у першому номері журналу «Зоря» за 1893 рік (стор. 19). «Під таким заголовком, – писав Іван Франко, – появилася в VII томі російського “Энциклопедического словаря” обширна (17 шпальт тісного друку у форматі німецьких лексиконів) стаття молодого київського ученого, знайомого многим галичанам Костя Арабажина, в котрій систематично зведено докупи і в відповіднім світлі поставлено велику масу фактів з нашого суспільного і літературного життя від кінця XVIII віку аж до остатніх часів. Д[обродій] Арабажин звісний в ученій літературі як автор обширної книги про Бродзінського; отся стаття доказує, що він не менше пильно і старанно зацікавлюється і рідними, українськими справами, а особливо Галичиною. Особливо інтересний початок його статті, де він вказує на одноцільність розвою Галичини під Австрією з тим, що Австрія застала з польських часів, і далі на перші пориви до організації освітньо-літературної праці русинів в часи реставрації по скінченні війн наполеонських. Ся частина його роботи тим цінніша, що досі для неї дуже небагато ще зведено і оброблено матеріалу. Гарно і фактично вірно показаний далі рух, викликаний Шашкевичем, Вагилевичем і Головацьким. Багато фактів зведено для історії 1848 року, хоч історія та не схарактеризована так всесторонньо, як би того треба; та тут не вина автора, а недостаток праць, з котрих він міг би був черпати. Часи від 1849 до 1859 року пропущені д. Арабажином, і се ми вважаємо важною хибою його праці. Звісно, багато позитивного про ті часи годі сказати, та все-таки вже хоч би «Бібліографія» Левицького могла б дати йому сякий-такий образ тодішньої

³ Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Евфрон. С-Пб, 1892. Т. VII-а. С. 913–922.

продукції духової, а для зрозуміння руху 60-тих років глибший дослід сеї темної доби конечний. Звісно, і тут почасти усправедливлює автора брак відповідних монографій. Для характеристики дальших часів від 1860 року д. Арабажин розпоряджає доволі багатим матеріалом і користується ним уміло. Кінчить свою працю характеристикою теперішніх галицьких партій і галицької публіцистики. Оригінальних дослідів не дає, але за старанний звід фактів, мало звісних російській публіці, належить йому повне признання» [т. 29, с. 23–24].

Із зауваженнями Івана Франка, як це видно з листа до нього від 23 січня 1893 року (у цій публікації – лист № 9), К. Арабажин погодився, але пояснив, що його вини в цьому нема, бо саме цей період, про який говорить Іван Франко, випав зі статті з вини редакції, яка вирішила її скоротити.

Фактично стаття К. Арабажина була першою, яка ознайомила російськомовного читача з історією української літератури в Галичині, а також розповіла про ті умови, в яких вона розвивалася. Автор статті розповів і про процес Дегенів, як приклад реакції уряду на намагання порозумітись українцям, які розділені імперіями, знайшов схожість радикальних рухів в Галичині та Сербії, а також зазначив, що саме цей радикальний рух і галицька радикальна партія є найбільш зрозумілими і близькими Росії. Очевидно, що багато тверджень мали суб'єктивний характер.

Про появу статті К. Арабажина в енциклопедичному словнику Блокгауза та Єфрона Іван Франко познайомив і читачів газети «Kurjer Lwowski», в якій на той час працював. Зробив це у № 47 від 15 лютого 1893 року. Стаття називалася «O Rusi Halickej» «Молодий київський учений п. К. Арабажин, – писав І. Франко, – автор виданої минулого року розвідки про Бродзінського, умістив у свіжо виданому VII томі «Енциклопедії» Брокгауза і Єфрона працю під назвою «Галицько-руський літературно-суспільний рух». Стаття опрацьована на основі чисельних російських і польських джерел і подає детальний образ праці галицьких русинів у царині літератури, суспільства і політики від кінця XVIII віку до сьогоднішнього дня. П[ан] Арабажин найдовше затримався над епохою «Русалки Дністрової», над 1848 роком і найновішими часами, т[ак] зв[аною] новою ерою, котра настала після започаткованої Ю. Романчуком угоди». [т. 53, с. 385]

Оцінка І. Франком статті К. Арабажина викликала обурення Василя Лукича. Він у № 7 журналу «Зоря» за 1893 рік виступив із «Заявкою», яка спричинилася до полеміки між цим журналом та «Народом». В. Лукичу здалось, що К. Арабажин тенденційно надав перевагу радикалам перед народовцями, що, на його думку, не відповідає дійсності, а ще більше його обурило те, що Іван Франко висловив «повне признання авторові статті в словнику», хоча насправді знав, як стоять справи. А тому його статтю слід сприймати, як його особисту думку, а не як думку редакції «Зорі». Іншої думки був М. Драгоманов, який на сторінках «Народу» виступив зі статтею «Галицько-руські радикали перед російською публікою». Його статтю було надруковано у № 9, що вийшов 8 травня 1893 року (с. 75–78)

та № 10, що вийшов 22 травня цього ж року (с. 83–85). У цілому позитивно оцінивши статтю К. Арабажина, М. Драгоманов зупинився над деякими її вадами та неточностями, зокрема, стосовно оцінки творчості Ю. Федьковича, генези галицького радикалізму, подібності галицького радикалізму із сербським. Зупинився й на словах К. Арабажина, що галицька радикальна партія «єдинственно близка» Росії, зазначивши, що у цьому випадку потрібно уточнювати, якої саме Росії, бо є дві Росії: Росія Победоносцева і Росія поступової і демократичної літератури. Саме з другою Росією галицькі радикали можуть бути «в як найблизчих стосунках, а надто тоді, коли вона рішучо признає автономізм земський і, значить – також національний»⁴.

До цієї статті М. Драгоманова редакція журналу «Народ», який виходив на той час у Коломиї під редакцією М. Павлика, помістила щось на зразок коментарів, зазначивши, що дискусія, яка розгорнулася, була б більш предметною, коли би була надрукована стаття К. Арабажина, але це упущення буде ліквідоване, якщо журналові на це дозволять засоби і місце. «Пригода з прийнятем і потім відпекою від прихильної оцінки праці д. Арабажина в «Зорі», – писалось у коментарях, підписаних редакцією, – доказує в усякім разі, що в «Зорі» нема і не може бути місця для свобідного обміну думок – для критики»⁵.

З листа Івана Франка до М. Драгоманова від 14 січня 1893 року відомо, що том «Енциклопедичного словника» зі статтею К. Арабажина вислав йому Іван Франко, внаслідок чого невдовзі і з'явилася стаття М. Драгоманова.

Чому так вчинив В. Лукич на сторінках «Зорі», пояснив Іван Франко в листі до М. Павлика від 4 червня 1893 року. «Спасибі Вам, – писав він, – що пригвоздили Лукича за його спростування щодо Арабажина. Можу Вам сказати, що спростування се дав Лукич не з доброї волі, а прямо змушений російськими українцями (киянами), котрі Араба[а]жина страшенно не люблять із-за різних особистих передряг. І що його з тим усім свинством робити – чорти знають. Аж думати огидливо» [т. 49, с. 404]. Дискусії щодо статті К. Арабажина тривали. У № 14 журналу «Народ», який вийшов 1 серпня 1893 року, була надрукована невеличка стаття «Українця» М. Драгоманова. «Іще з поводу статі д. Арабажина» (стор. 130) щодо спростування деяких моментів процесу Дегенів, які К. Арабажин вважав прелюдією до українсько-руської угоди 1890 року і результатом непорозумінь між галицькими партіями, в тому числі й радикальної. Дискусія продовжилась стосовно окремих тверджень Арабажина в статті «Ще з поводу статті д. Арабажина» автора під псевдонімом Гр. К-с-ій, надрукованій у № 21 журналу «Народ» від 1 листопада 1893 року. Остаточо, можна вважати, кінець дискусії поклала стаття «Ще з поводу статті д. Арабажина» Л. Василевського у № 23–24 журналу

⁴ Драгоманов М. Галицько рускі радикали перед російскою публікою // Народ. 1893. № 10. 22 травня. С. 84.

⁵ Там само. С. 85.

«Народ», що вийшов 15 грудня 1893 року. Автор статті вважає, що багато непорозумінь не було б, якщо б стаття була надрукована у первісному вигляді і не проходила цілу низку цензур, на які К. Арабажин також повинен був вважати.

Хитання К. Арабажина і зміну його орієнтирів з національних на проросійські Іван Франко зауважив давніше. Ще в листі до дружини в Колодяжне від 10 серпня 1891 року він писав: «Вичитую з “Киевлянина”, що у Йогансона вийшло видання Лермонтова з його статтею. Там же читав я його фейлетончик про Лерм[онтова]. Невже так і пішов в сотрудники “Киевлянина”!? Невже, коли ходять о заробіток, він не може заробити деінде» [т. 49, с. 286].

Федір Йогансон (1851–1908) був відомим видавцем і книгопродавцем, який у Києві, Харкові, Петербурзі та Москві відкрив чимало книжкових магазинів. З 1891 року він розпочав видавати твори російських та зарубіжних авторів: М. Лермонтова, Є. Баратинського, І. Мятлева, В. Немировича-Данченка та різних зарубіжних письменників. До честі видавця в його магазинах постійно був великий вибір книг українською мовою і це в тоді, коли діяв закон про цензуру, що забороняв видавати оригінальні твори українською мовою. У 1892–1894 роках він видав українською мовою «Наталку-Полтавку» та «Москаля-чарівника» І. Котляревського, «Пана Халявського» Г. Квітки-Основ'яненка та аж тричі «Кобзаря» Т. Шевченка.

Що ж до «Киевлянина», про якого писав І. Франко дружині, то ця газета, заснована 1864 року, стояла на позиціях великодержавного шовінізму. Фірма Ф. Йогансона 1891 року видала «Собрание сочинений» М. Ю. Лермонтова, а К. Арабажин у газеті «Киевлянин» від 17 липня 1891 року надрукував статтю до 50-річчя смерті поета під назвою «Пам'яті М. Ю. Лермонтова». Знаючи, на яких позиціях стоїть ця газета, Іван Франко здивувався, чи була К. Арабажин, який у статті «Дещо про націоналізм на Україні», наводив слова Івана Франка: «Не пора, не пора, не пора москалеві, ляхові служити», може мати щось спільного з пресою ярого шовіністичного напрямку.

Чи це була тільки справа заробітку грошей, чи справа переконань, показав час. 1899 року він почав видавати разом з князем В. Баратинським газету «Северный курьер», яку вважали політичним і літературним виданням. Виходила вона у Петербурзі й була щоденною газетою, редактором якої був К. Арабажин. Перший номер цієї газети вийшов 1 листопада 1899 року, а 22 грудня 1900 року видання цієї газети було припинене на підставі 148 статті закону про цензуру. Газета намагалася бути виразником російського «марксизму» і надавала великого значення економічній еволюції в Росії в галузі землеробства та промисловості, вона також уважно стежила і за самим процесом еволюції в духовному житті народу; особливу увагу приділялося питанням земського і міського самоврядування, обласним інтересам і потребам, а також російській школі. Крім редакторів, у газеті вміщали свої статті П. Б. Струве, М. І. Туган-Барановський, Л. А. Кирилов, С. І. Рапопорт, К. М. Станюкович, К. В. Назарьєва, З. А. Венгерова, В. Н. Перетц та інші.

До співпраці з цією газетою запрошував К. Арабажин Івана Франка в листі від 12 вересня 1899 року (у цій публікації лист – № 10).

Іван Франко відгукнувся на прохання К. Арабажина, і вже в першому числі розпочалася публікація його «Писем из Австрии». Усі кореспонденції Івана Франка були підписані «І-о». Перша кореспонденція стосувалася економічної кризи в Австрії та її причини (№ 1, від 1/13 листопада 1899 р., стор. 2–3), друга інформація під назвою «Галицкие дела: процесс из-за злоупотреблений в львовской сберегательной кассе» (№ 15, від 15/27 листопада, стор. 1), третя подача – «Парламентские дела: дебют нового министерства, оппозиция правой, имперская политика и младоческая обструкция» (№ 24, від 24 листопада/6 грудня 1899, стор. 2), четверта подача – «Галицкие дела: Ст. Щепановский и галицко-польская демократия» (№ 32, від 2/14 грудня 1899 року, стор. 1), п'ята подача – «Новое министерство парламентские партии» (№ 48 від 18/30 грудня 1899 року, стор. 2).

Усі ці праці Івана Франка не увійшли у 50-томне видання його творів.

«Северный курьеръ» спричинився також до популяризації творів Івана Франка. На його сторінках були опубліковані «Грицева шкільна наука» та «Малий Мирон» у перекладі російською мовою дружини К. Арабажина Наталії Арабажин, яка 1889 року була заарештована разом з Іваном Франклом, М. Павликом у справі Дегенів.

Публікації «Писем из Австрии» викликали гостру суперечку між проурядовою польською газетою «Кгај», яка виходила в Петербурзі у 1882–1909 роках, та газетою «Северный курьеръ». Редакція газети «Кгај» вважала ці публікації фальшивкою і наклепом на польську адміністрацію в Галичині й вимагала назвати їхнього автора. Про цю суперечку між редакціями і йдеться у листі Івана Франка до І. О. Бодуена де Куртене від 19 червня 1900 року. «Справа суперечки, – писав Іван Франко, – між “Северным курьером” і “Кгајет” відома мені стільки, наскільки вона дала галицькій пресі іще раз нагоду облити мене поміями. Чи образило це мене? Мій боже, я давно перестав ображатися на людей, котрі здатні вирішувати справи, на їх вони або зовсім не розуміються, або й не пробували їх продумати. У їхніх нападках бачу я лише виклик для дальшої боротьби, заохочення до праці. Сама сварка між “Кгајет” і “Северным курьером” обурила мене у зв'язку з тим, що “Кгај” спочатку прихильно ставився до “Северного курьера” і оточував його батьківською опікою, а “Северный курьер” був, очевидно, задоволений з усього, йдучи у своїй ввічливості так далеко, що показував редакторові “Кгају” рукописи своїх кореспондентів, щоб переконати його, цю статтю писав не той, якого підозрювали в “Кгају”. Розкриття мого псевдоніму було для мене байдужим. Коли редактор “Северного курьера” запросив мене до співробітництва, я запропонував йому спочатку мої кореспонденції підписувати повним прізвищем; сам редактор був на боці аноніму, а потім сам підписав мою кореспонденцію ініціалами, котрі справи не змінили. Зрозуміло,

з боку “Кгају” це було свинством – замість того, щоб дискутувати про самі відносини, порушені в кореспонденції – вирішити усю справу віднайденням автора і голосливним його обвинуваченням, я вважаю цей маневр свинством виключно з етичного боку, бо особисто для мене ця справа байдужа. Помістивши в “Северном курьере” лише кілька кореспонденцій у кількох перших номерах, я перестав писати до цієї газети; так само не думаю, не знаю про те, щоб викликаний проти мене з цього приводу газетярський галас міг мені особисто у чому-небудь пошкодити. Богу дякувати, я лежу на землі, отож не можу бути збитим з ніг, не маю з поляками ніяких зносин і ні в чому від них незалежний; про політичну та й про ніяку іншу кар’єру не мрію, отож від них і не сподіваюся нічого, і нічого не боюся. Навіть ті побожними бажаннями продиктовані відозви тутешніх патріотів до молоді, щоб вона дала мені відчути силу польських кулаків, залишилися без наслідку. Щонайбільше я міг би відгук цієї травлі бачити в донесенні львівського намісника до Міністерства освіти, який пропонував (уже в цьому році) негативно вирішити прохання Товариства імені Шевченка про підвищення дрібної зрештою (бо лише 3000 золотих ринських на рік державної допомоги для цього Товариства, і то на тій і по традиції нам переданій основі, що в цьому Товаристві заправляють двоє людей, один з яких невідомо які має наміри (проф. Грушевський), а другий аж надто відомий поганими намірами (моя незначна особа).

Повторюю, особисто мені ця справа зовсім байдужа, я навіть з неї скористався настільки, наскільки вона допомогла мені розширити дещо обсяг моєї антропології» [т. 50, с 153–154].

Газеті «Крај» дуже не сподобалися кореспонденції Івана Франка, які викричали політику польської бюрократії в Галичині.

Більше кореспонденцій Івана Франка в газеті «Северный курьеръ» не було.

Володимир Самійленко, який був приятелем К. Арабажина під час навчання у Київському університеті, у своїх спогадах писав, що К. Арабажин був гарячим українським патріотом, належав до українського гуртка, писав по-українськи, але після закінчення університету «зрікся українства і трактував свою належність до його, як заблуд молодих літ»⁶.

Петербурзький період у творчості К. Арабажина приніс низку цікавих літературознавчих досліджень, які вийшли окремими виданнями. Серед них «Публичные лекции о русских писателях» (Пб, 1909), «Леонид Андреев. Итоги творчества» (СПб, 1910). В «Ежегоднике императорских театров» (СПб, вып. 2, 1909) була опублікована його розвідка «Гоголь как драматург».

У цей період К. Арабажин написав для «Енциклопедичного словника» Брокгауза-Єфрона кілька статей, для «Ілюстрованої всесвітньої історії літератури»

⁶ Самійленко В. Твори: Поезія, драматичні твори, проза / Упоряд. М. Бондар. Київ : Дніпро, 1990. С. 582.

І. Щерра (т. 2, 1898) він написав розділ «Слов'янські землі», а для «Історії російської літератури» (т. 2, 1908) – «Історичні пісні та думи».

Після закриття «Северного кур'єра» листування Івана Франка з К. Арабажином на певний час припиняється. З пізнішого відомо тільки про один лист Арабажина до Франка. Він датований 13 вереснем 1902 року (у цій публікації – лист № 12). Саме тоді К. Арабажин з дружиною повертався з Кракова до Петербурга через Львів і просив Івана Франка зустрітися з ним у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Чи відбулася ця зустріч, невідомо. Франко тоді був зайнятий викінченням будівництва власної оселі на Софіївці.

Остання згадка Івана Франка про К. Арабажина є в книжці «Александр Герцен. Споми́ни з еміґрації». З російської мови переклав Іван Франко». Вона вийшла у Львові 1911 року в серії «Універсальна бібліотека» накладом автора.

«Про життя й діяльність Олександра Герцена, – писав Іван Франко, – одного з найвизначніших літературних і політичних діячів Росії ХІХ в., написано досить багато, особливо в останніх роках ХІХ в., коли в Росії якийсь час дихнуло було свободнішим духом. Важніші з цих праць вичисляє і досить просторий життєпис Герцена подає інформаційна стаття “Энциклопедического словаря” Брокгауза і Єфрона (том VIII, ст. 566–568), написана нашим земляком К. Арабажином. Я думав зразу для отсеї передмови до вибору споминів Герцена покористуватися сею статтею, а властиво дати її в повнім перекладі на нашу мову, та, прочитавши її, я переконався, що вона написана занадто “по-російськи”, т(о) зн(ачить) у многих місцях коротко натякає на особи і відносини, відомі російським інтелігентам, а далеко менше відомі поза границями Росії, а головно, порівнюючи її з тою статтею, яка опублікована в ХХ-ім томі французької “La grande encyclopedie”, виданої в Парижі накладом Ламіро (H. Lamire rault et Cie) і підписана буквами Д. Н. М., я побачив, що наш земляк далеко слабше поінформований про подробиці життя і діяльності Герцена, як автор французької статті, яка надто визначається більше міжнародним, більше науковим, а менше публіцистичним характером і для того більше надається до перекладу для такого популярного видання, як “Універсальна бібліотека”. Я подаю статтю невідомого мені ближче французького автора в перекладі не зовсім дослівнім, але трохи, так сказати, спопуляризованим, не змінюючи, одначе, ні в чім ані порядку думок, ані критичних висловів автора. Декуди тільки в увагах унизу сторінок додаю доповнення до інформацій французького автора зі статті К. Арабажина» [т. 38, с. 532].

«Коли в Росії який час дихнуло було свободнішим духом», а було в часах коли під впливом подій 1905 року вона переходила на рейки конституційної монархії і офіційно були зняті закони обмеження української мови, К. Арабажин друкує низку своїх власних творів, а також перекладів українською мовою у соціал-демократичних виданнях. В журналі «Вільна Україна», який почав виходити в лютому 1906 року і був часописом літературного, політичного і наукового скерування за редакцією А. Шабленка, перші числа принесли твори Лесі

Українки, Х. Алчевської, М. Чернявського, М. Вдовиченка, оповідання І. Личка та інших, К. Арабажин друкує свій вірш «В вас молода ще грає кров...» (№ 1–2), переклади поезій з російської «І билися вони, як леви...» (№ 3), «Не слабим, не дужим остиглим бійцям (з поезій Тана)» (№ 4), казку «Праведний суд» (№ 3), статті «Дещо про націоналізм і соціалізм» (№ 1/2) та «Український Прометей (З приводу 45-их роковин смерті Тараса Шевченка)» (№ 3), підписаних відомим псевдонімом «Не. Я». Стаття П. Смутка (Петра Стебницького) «Краєва автономія України» викликала полеміку з російськими соціал-демократами і у відповідь їм була опублікована стаття М. П. (Порша) – «Краєва автономія України в світі «соціал-демократичної критики»» (№ 4). Відтоді журнал прийняв виразний напрямок українських соціал-демократів. Склад редакції та співробітників змінився, при чому редакція устами М. Порша знімала з себе відповідальність за першу книжку журналу та за статтю П. Смутка про автономію України. Довго протриматися журналу через свій український напрямок не пощастило. №№ 3 та 5-6 були конфісковані, журнал припинив існування.

Співпрацював К. Арабажин у той час і з газетою «Слово», що була органом УСДРП і виходила в Києві з 1907 до 1909 року. Вийшло всього 105 номерів. У редакцію газети входили М. Порш, В. Садовський, С. Петлюра та Я. Міхура. З осені 1907 року головним редактором був С. Петлюра. Газета спершу дбала за політичне і соціальне виховання українських робітників і селян, проте поступово почала приділяти більше уваги українському національному життю. На сторінках цієї газети К. Арабажин опублікував переклад поезії К. Бальмонта «Преступне слово» («Хто розмовлять тепер про марну згоду стане...» (№ 18, 1908 р.) за підписом «Недоля К.». Під час ювілеїв Тараса Шевченка, які було заборонено святкувати на території Росії, К. Арабажин опублікував низку статей у різних періодичних виданнях: «Шевченко и мессианизм» («Биржевые ведомости. Утренний выпуск» (Санкт-Петербург) від 23 лютого 1914 р. (ця ж сама стаття українською мовою була опублікована у львівській газеті «Нове слово», № 480, від 23 квітня 1914 року), «Т. Г. Шевченко и панславизм («К вопросу о Кирилло-Методиевском обществе» («Южный край», Харків, від 25 лютого 1914 р.). Ці праці К. Арабажина дозволили внести його ім'я у «Шевченківський словник», де про нього сказано як про «російського і українського буржуазного літературознавця, письменника». У цьому ж словнику акцентувалася увага й на те, що К. Арабажин мав хибні думки щодо світогляду Шевченка, якого називав суперечливим і невиразним⁷. Ці «епітети» вже зняті в «Шевченківській енциклопедії», де зазначено, що у шевченкознавчих студіях Арабажин «акцентував на соц. аспектах творчості поета»⁸.

⁷ Шевченківський словник: У 2-х т. / Редкол.: І. Айзеншток, В. Афанасьєв, М. Бажан та ін. Київ, 1976. Т. 1. С. 42.

⁸ Шевченківська енциклопедія в 6 т. / Редкол.: М. Жулинський (голова), М. Бондар, О. Бонь (відп. сек.) та ін. Київ, 2012. Т. 1. С. 232–233.

Біографічні відомості про К. Арабажина містять багато довідкових видань відповідного профілю.

Народився К. Арабажин 14 січня 1866 року в м. Каневі Київської губернії в родині чиновника. Його батько був помічником поліційного справника. Дівоче прізвище матері – Бугайова. Рідний брат матері, Микола Васильович Бугайов, (1837–1903) – російський математик і філософ, член Імператорської Санкт-Петербурзької академії наук, заслужений професор математики Імператорського Московського університету, голова Московського математичного товариства (1891–1903), найбільш яскравий представник Московської філософсько-математичної школи, батько російського поета-символіста Андрія Белого (1880–1934), справжнє прізвище якого було Борис Миколайович Бугайов. Дід К. Арабажина по матері Василь Бугайов був військовим лікарем російських військ на Кавказі.

1883 року К. Арабажин закінчив 1-шу Київську міську чоловічу гімназію, яка була заснована 1809 року і з 1811-го містилась у Кловському палаці на Печерську, а з 1857 року – на Бібіковському бульварі (зараз це гуманітарний корпус Київського університету ім. Т. Шевченка). Тут викладали відомі історики М. Ф. Берлінський та М. І. Костомаров, а серед вихованців були художник М. М. Ге, історик М. В. Закревський, поет М. В. Гербель, скульптор П. П. Забіла.

Після закінчення гімназії К. Арабажин вступив на історико-філологічний факультет Київського університету імені Святого князя Володимира, який з успіхом закінчив у 1890 року і був залишений при кафедрі слов'янознавства як професорський стипендіант. Кандидатське дослідження К. Арабажина «Казимир Бродзінський і його літературна діяльність» (Київ, 1891) було нагороджене премією ім. М.І. Пирогова і почесним відгуком Академії наук.

З 1892 року К. Арабажин жив у Петербурзі. Середина – кінець 1890-х років для К. Арабажина було періодом інтенсивної викладацької діяльності. Він викладає в таких відомих навчальних закладах Петербурга, як Пажеський корпус, Імператорські драматичні гуртки та Павлівське військове училище. До кінця 1890-х років слава про його цікаві й віртуозні публічні виступи про російський театр, літературу, живопис, про головні російські міста сприяла тому, що імперські вищі навчальні заклади запрошували його для виступів перед широкою аудиторією. Саме тому вважають, що К. Арабажин стоїть біля витоків створення першого в історії Санкт-Петербурзького народного університету.

З 1913 року був запрошений на посаду професора Гельсінського університету на кафедру російської літератури і дуже швидко здобув велику популярність серед студентів. З 1918 року постійно жив в Гельсінкі. Крім викладання в університеті, видавав газету «Русский голос» для російських емігрантів, які мешкали у Фінляндії, яка 6 грудня 1917 року стала незалежною державою і відокремилась від Росії.

Унаслідок революційних подій та ставлення фінів до росіян К. Арабажин змушений був покинути Фінляндію. На деякий час він залишився без викладацької роботи. Тільки у вересні 1920 року осів у Ризі, де почав читати лекції з історії російської літератури в Латвійському народному університеті, Народному університеті російської культури та Єврейській консерваторії.

Результатом активної діяльності російських емігрантів 16 жовтня 1921 року в Ризі було відкрито Російські університетські курси (РУК), які мали вплив на згуртування російських емігрантських кіл Латвії та Риги. Арабажин постійно лобював перед урядом виділення коштів на стипендії для учнів РУК, вважав, що курси сприяють національній єдності мешканців республіки.

У Ризі К. Арабажин був редактором емігрантської газети «День», що виходила 1922 року.

Загинув 13 липня 1929 року в результаті нещасного випадку – потрапив під трамвай на набережній Даугави. Похований на Покровському кладовищі. На його могилі Пушкінське товариство спорудило пам'ятник, який не так давно знищили.

Знайти якісь відомості про долю архіву К. Арабажина, зокрема про долю листів Івана Франка до нього, на жаль, не вдалося. У фонді рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка збереглися два його листи до редактора «Діла» Івана Белея (фонд 100), 12 листів до Івана Франка (фонд 3), а також 34 листи до Дегенів з 1889 року (фонд 3). Крім того, у фонді Івана Франка збереглися автографи К. Арабажина: його переклад «Ліберал нашого часу» (1885 р.), «Повертаючись на Україну (1886 р.) та «Студентська пісня», про яку йде мова у листі К. Арабажина до Івана Франка від 1 жовтня 1886 року.

Листи К. Арабажина до Івана Франка публікуються із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

1884 року, 1-го Жовтня, Київ.

Студентська юбілейна комісія, справляючи 8-го Жовтня цього року студентську вечерницю, наказала нам запросити на вечерницю й Вас¹, шановний Добродію.

Студ[ент] ист[орико]- филологічн[ого] курса й председатель комісії
К. Арабажин,
Студент Сергій Деген².

ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 303–304. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Київ, 1885 року, 22 вересня.

Дорогий, шановний добродію!

Тільки що одібрав 18 ч. «Зорі», що вийшло вже, мабуть, під Вашою редакцією. Поздоровляю й бажаю успіха. Але в цім числі Ви на свою голову надрукували мої вірші³. Я ніколи не вважав себе за поета, але тепер Ви мені додали охоти шкрябати їх, й я мабуть дуже докучатиму Вам. От і тепер посилаю Вам результати моєї «вандрівки» на Парнас. Будьте ласкаві прочитайте, й коли вірші ни до чого не здатні, то спаліть, тільки не дуже глузуйте. У нас вони де кому вподобались, коли й ви не розкритикуєте їх цілком, то я не від того, що-б вони були надруковані, хоч і в слідуючій числі «Зорі». Ось вони:

Повертаючись на Україну.

Вертаюсь до дому, до рідної хати,
До кривих вертаюсь в сім'ю,
В свій край дорогий... а чому ж я не радий,
І сум чого крадеться в душу мою.
Я з волі вертаюсь тепер у неволю,
Я їду тепер у тюрму,
Туди де замісто закона – сваволю,
Шанують та силу одну.
Де прав ще не мають нещасні люде,
Де тільки «підданці» живуть,
Де кожний собі лише кару здобуде
За чесний народів⁴ труд.
Де яко-сь то дивно всі діла шукають
І разом од діла біжать,
Де тільки сваряться, про правду не дбають
І знати про неї не хтять.
І рад би там жити, що-б краю служити
Й віддати за него життя,
Дак руки впадають... Для чого робити,
Як праця даремна твоя!
Як кожний, хто схоче йїї занедбає,
Облає, зневажить, а сам
Ничого не робить, бо тільки і знау
Своїм потурать почуттям.
Не можна робити й народу служити
В тюрмі, у неволі, в ярмі,
Даремна вся праця... не хочеться й жити
У ці безпросвітні дні!

Не-вже-ж так ніколи неправда й не згине,
Не пройде цей проклятий час,
Не вже ми до тої не діждем години,
Коли засияє «світ правди» для нас!

Напишіть будьте ласкаві, як здаються Вам ці вірші, чи варто їх друкувати?⁵
Коли варто, дак чи не слід викинути остатній куплет? Як думаєте, що до нашої
цензури? Мені здається, на неї не слід зважати?

Будьте здорові!

Поважаючий Вас
К. Арабажин.

P.S. Кланяйтеся, будьте ласкаві, усім моїм знайомим. А пропос передайте там,
що статті в «Зорі» про вандрівку⁶ не писав жадний з вандрівників, і писані вони
здається навіть не по їх словам⁷.

К.А.

P.P.S. Радив мені Є. Т-ов⁸ написати для Вас перегляд літератури за останні
2 роки, але, здається, я візьмусь за цю працю, коли тяжко не буде.

Іл. ф. 3. № 1603. Арк. 657–660. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Київ, 1886 року, 1-го Ноября.

Високоповажний добродію, пане редакторе!

Засилаю Вамъ кілька своїхъ поезій, що писались і въ веселу й сумну го-
дину. Вони, здається, всі надруковані будуть після Різдва у насъ, але до того
часу сподіваюсь, надрукуєте что н.б. и въ «Зорі»⁹. «Товариска пісня» znana вже
у Васъ въ Галичині. Йійі навіть налітографовано але там куплети переплутані,
а до того ще хтось додавъ дуже недоладни вирши, отже хотілося-бъ щобъ цірку-
льовавъ правдивий текстъ, а не якийсь другий. Вірші переписані правописомъ
«Зорі», але, якъ я до його не звикъ, то боюсь, що багато переплутаваъ. Про те
вже вибачайте!

Зостаюсь поважаючий Васъ и готовий служити
Вашъ К. Не-я.

P.S. По разним причинамъ не подаю свого адресу; коли буде він Вамъ потріб-
ний, спитайте п. Коцовського¹⁰, вінъ знає.

P.P.S. Ще додамъ кілька слівъ що до характеру ціхъ віршівъ. Всі вони ніби-то чисто ліричні, але моя лірика здається не має тільки особистого значіння, мої думки й сумні, й веселі мають на оці громадське житя, от-же годяться дол читання за для того, чие серце болить мучиться теперішнею недолею нашими суспільними порядками. Ось за якои речі і зважився я одіслати йїхъ въ вашу поважану «Зорю».

Лл. Ф. 3. № 1608. Арк. 475–476. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Київ, [18]87, X. 15.

Дорогий Добродію! Пишу до Вас по дуже важному ділу, на котре прошу Вашої відповіді якнайшвидче. Jestь у Києві одна бібліотека, котра десьять літ була відкрита дльа читаючої публіки, і от уже три роки уряд заборонив її і закрив. Чија вона, як склалась і усе таке, ніколи говорити таї не приходиться в листі. Досить сказати, що бібліотека дуже гарно підібрана і сформована в најкрасчі пори нашого життя. М. Т-ов¹¹ дуже добре, мабуть, про неї знає і може Вас докладно про се поінформувати. Бібліотека має більш як півтори тисъачі книжок (россіјські журнали – всі најкрасчі, беллетристика наша і перекладна, а-що најважніше – дуже добрий науковій одділ¹² ја россіјських так і європејських писателів по питанням соціально-економічних а також громадських. Въ цім взгляді вона дуже цікаво підібрана. Словом сказати, бібліотека така, що як би для Львова, то нічого крашчого і бажати не можна.

Ја цілком погожујусья з тоју думкоју, шчо для Галичан потрібна россіјська література і шчо ж вона робить добриј вплив на Вашу публіку. Більше менше ја погожујусь в цім з М. Т-вым і радиј з дорогоју душеју помогти Вам.

Діло се не легко зробити, але можна. Ја берусь за се. У нас тепер такі часи, шчо літ на 10-15 і думати нічого одкривати бібліотеку не тільки з дозволом уряду, а і без дозволу. Всі це добре розуміють і не знають тільки як переховати бібліотеку до красчих часів, але так переховати, шчоб вона і не залежалась і шчоб миші йїї не зїли, і шчоб хоч хто н[е]б[удь] з неї користувавсья.

Хоча наша публіка про Галичину дуже мало знає і навіть та публіка, котра повинна найбільше б шанувати авторітет М.Т-ва – не знає правдивих потреб Ваших (і, може, буде упіратисья задовольненю їїх), але все-ж таки, кажу Вам, ја берусь се діло зладити, коли тільки Вам цього треба.

Бібліотеку можно б було перевезти до Вас у Львів, але ось на яких підставах:

Вести бібліотеку повинні-б у Вас або јаке н[е]б[удь] Товариство (от як «Акад[емічне] братство» або і просто купка людеј, але з тоју умовоју, шчоб бібліотека

була приступна ја најширшому кругу людеј (і полјаків, і москалів і т.д.). Сја купка, або Товариство повинні дати нам юридичні і матерјальні гарантії.

Бібліотека віддаєтьсџа не на завше, а тін. на 5 літ, тахіт. 20. Ми оддајем йїї Вам сказав би «в арендное пользование» (не знају як у вас се зветьсџа в Вашїї правничїї термінологїї).

За весь час аренди Ви повинні давати нам що року справозданьнџа (літом) про те, як стоїть бібліотека, якік був дохід і усе таке.

Дохід з бібліотеки Ви повинні повертати на саму бібліотеку. Через 5 літ ми мајем право, коли-б схотили, вернути назад бібліотеку, а ранїше можем се зроби ти тїльки тоді, коли б був нарушений якікїй н[е]б[удь] пункт нашоїї умови. Передача бібліотеки повинна бути регульована нотарјальним порїадком. Але про всі пункти умови ми можем зговорјуватисџ в якім разї, коли Ви дасте менї відповідь, раз на те, чи треба вам бібліотеку і, по-друге, які можете дати нам гарантії в тїм, шчо вона не пропаде. Без цїїїї гарантіїї публіка не згодитьсџа на передачу ні в якім разї. Најкрасче було б, якік Ви могли гарантувати цїлость бібліотеки або мајетком якого н[е]б[удь] товариства, якікїї н[е]б[удь] купки, або своїїм власним.

Про це прошу Вас, дорогїї п. Франко, помїзкувати, побалакати з п. Rusinem, де з ким з «Ак[адемічного] братства» і написати менї. Через місџаць, тахітум через 1 S, се діло буде рішатисџ, треба значить за сей час порозумїтисџ.

Про те, як би гарно було, шчоб бібліотека перејшла до Вас, думају нічого ј говорити. Отже зробіть з своїїї сторони, шчо можете, а моја помїч запевнена.

Чи дістали Ви мої листи до Станїславцїв? Я писав, шчоб вони переслали јїх Вам. Коли Ваша ласка, то напишіть, будьте ласкаві, чому діло з газетою стоїть, які і звїдки повстали перепони. За вісти про газету був би вам також дуже вдячний. Ми тепер зовсім не розумїем того, шчо у Вас робитьсџа. Чи послали Ви в Петербург один примїрник проспекту «Поступу»¹³. Як не послали то будьте ласкаві пошліть, дуже треба. Поки шчо будьте здоровї.

Стискаю Вашу руку Кость Арабажин.

P.S. Написав Вам так дрїбненько, шчо і читати тџажко, але я мав на се причини. Вибачайте.

P.S. Коли не знајете мого адресу спитајте у Скородинського¹⁴.

Іл. Ф. З. № 1602. Арк. 275–278. Рукопис. Оригінал.

№ 5

К[иїв]. 89. VI. 2.

Дорогий пане Франко!

Доручаю Вам мого щирого товариша і приятеля¹⁵, котрого Ви вже трошечки і знаєте. Він Вам розкаже багато цікавого з нашого Київського життя, а Ви будьте, будьте ласкаві, поінформуйте його як најдокладніше про всі галицькі справи: це доконче потрібне не одному мені, а цілій купці людеј, як довідаєтесь од доручителя сього листу. Сподіваюсь на Вашу жичливість її лубіазність і поки шчо стискаю сердечно Вашу дружню руку і шлју привіт Вашій шановній Жинці¹⁶ і всім моїм добрим знајомим.

Ваш шчириј К. Не-я.

Лл. Ф. 3. № 1605. Арк. 259–260. Рукопис. Оригінал.

[P.S.] Пристају на таку думку, шчо нова наша часопись повинна бути охрещена јаким назвишчем, котре-б не вјазало нас з жадноюју традиціеју минулого.

Лл. Ф. 3. № 1602. Арк. 173–174. Рукопис. Оригінал.

№ 6

[кінець 1890 –початок 1891 року]

Милостивыј Государь!

Не откажите мнѣ въ исполненіи просьбы, которая зависить всецело отъ Вашей любезности, и на которую я разсчитываю на основаниі техъ отзывовъ, которые сделала о Васѣ моя жена¹⁷, вынесшая самыя светлыя воспоминанія изъ своего случайного съ Вами знакомства. Дѣло идет о некоторыхъ выпискахъ для моей работы: «Казимир Бродзинскій¹⁸ и его литературная деятельность»¹⁹ которыя я хочу сдѣлать в библиотекѣ Оссолинскихъ. Я прошу Вас найти (за деньги) переписчика и сдѣлать мнѣ слѣдующія выписки: «Oda na dziec urodzin Napoleona» – Бродзинскаго, напеч. въ «Gaz. Krakowska» 1810 г., «Na zgon Poniatowskiego» «Pam. Naukowy» 1819 г.

Изъ «Pamiętn. dla pici pikkney» Warsz., 1830, t.1.

Переводы сербскихъ песенъ (не всѣ) именно слѣдующія:

на стр.186: «Siaiy kwiaty trzy kochanki

Bazyłki i tymianki» и т.д.

На стр. 223:

«Kleia dziewczyna czarne swoje oczy

O czarne oczy bodaj ociemniai»

t.III Стр.68 Moj Boie moj ojczе com ja porobiia.

Ibid. «Tkdy pojdk z domu...»

Ibid. Przy dziewcznianem moscie tam traweczka roscie.

Стр. 69. Za dworze[m] przy stawie dziewica len moczy...

Ibid. Za naszym gumnym....

Ibid. Kwitnie majeranek...

70 стр. Jaskuieczka w koio...

148-149 стр. Czarne masz oczy o dziewczę moje...

149. Byia sczieika wydeptana...

230 стр. Gdymym sik mogia w strumyk...

Кроми того я покорнльейше прошу достать (купить) если можно №36 (?) «Туг. mod i powiesci» за 1885 г. (статья Духинской о Бродзинском), а также нужен мнль еще одинь периодический журнал «Bluszcz», но я сообщу открытымь письмомь какой № и год. Исполнениемь этой моей просьбы много обяжете Вашего покорнльшого слугу

уважающего К. Арабажин.

Адрес. Киевъ, угол Никольской и Тарасовской д. № 16. Канд. филологии

К. И. Арабажину.

Ил. Ф. 3. № 1612. Арк. 421–424. Рукопис.Оригінал.

№ 7

13 /V 91.

Дорогий Товаришу!

Ваш лист з мојеју статьеју я својечасно одібрав²⁰. Рају, тричі рају не занедбати своју подорож на Вкрајіну²¹. Дуже можете прислужитисья справі «Народа»²² і нашим товаришам на Вкрајіні. За дльа першої мусите нестеменно навістити рекомендованого Вам мноју добродіја. Чоловік він шчириј і розумниј. Ви з ним напевно порозуміјетесья, а в демаскованју јолопского украјінофільского москвоненависництва та угодовцелјубства Вас підператиме і јого жінка, дуже розумна і світла лјудина, хоч і «обшчерусска».

А шчо до товаришів, то з Вашою подорожжју получена велика місіја. Ви один можете іх вивести із безпросвітної темряви росіјскојі М.Ф. і В. Вишчини. Ви мусите іх вишкрјабати із під реакціјно-безголового впливу сучасного росіјского дневникарства. Доки цього не буде, згасне молоде украјінофільство јак і все шукајуче просвітку в Росіјі, не виберетьсья із порожньојі, опозиціјнојі,

а часом і цілком опортуністично-реакційної фразеології таї безпредметової суїети. В Вашій радикальній програмі мусите їм найпаче підчеркнути класову тендендецію. Решта програми не має дльа українців під деспотизмом жадної практичної вартости, а дльа того Ваша буцімто критичне, в деяких питаннїах, становище до марксїзма, коли по вашому і має практичний сенс дльа конституційної Галичини, то жадного такого сенсу не може мати дльа українських діячів. (Закиди же марксїзмові в доктрїнерстві таї «нелюдській» байдужості до пролетаризуваннїа бідних клас, стїльки ж смїху гідні, як звїсні докори буржуазних прокурорів, що соціалїсти хотїять зруїнувати сімїу, власність, христїянську мораль і т.і.) Словом, шчоб задльа солїдарности з Вами не думали, що їм до лицїа солїдаризуватись безусловно: програма уложена дльа Галичини, а не дльа України.

Ви знаєте усї мої думки, якї я мав нагоду виложити перед Вами, починаючи з того мого листа до Киїан а кінчаючи присланоїу до мене назад статеїу. Я Вас тїльки можу попросити зрезьумувати тї думки з тоїу рельєфностиїу, на яку Ви яко фаховий днєвникар тїльки здатні. Передаїте авторові довшоїї відповіді до мене, шчо покликуннїам на повагу ВВ та припускаїему тим місїїу деспотизма він компрометуїе своїу репутаційу мисльачого европеїця. Розтолкуїте далїй, чого люде, шчо мешкаїючи по містах цілком одвертаїуть очі від організації робїтних елементів по містах, а замїсть того годуїуть своїу уяву словесними ратївничими заходами на користь маловїдомого їм селїанства – згадаїте як мїї товариш замиловавсьа на відкриттїа д[обродїе]м В.В.²³ общини на Херсонщині! – тїльки марнуїе своїе житїе. Поїяснїть їм, шчо час поховати манїловське представлєнїе про якусь «їнтеллігенційу», шчо мов цар стоїїть над класовими їнтересами; шчо під всестановостїу деспота криїється виразна станова партїїність, так само як «їнтеллігенційа» може складатись із кїлькох їнтеллігенцій, боронїучих їнтереси рїзних верств. Коли вони це зрозумїють, то позаходятьсьа зорганїзувати свїдому своїїх економїчних їнтересів арміїу прихильників таї зрозумїють всїу кумедність порівняннїа своїїх персональних «обертанїї» а Іа М. Ф. або навїть д-кі Цебрїнової з резолюційами конгресу організованих гїрників. А найголовнїше зруїнуїте стару забобону, шчо «Запад про нас не писанл». І в Нїмеччині колись так говорили, тим часом як Енгельс, напр, зрозумїв сутчину наукового соціалїзму, придививсь заочно капїталїстичнїї продукційї в Англїї, де він тоді (в 1840х рр.) як раз перебував. А звїсні протївнї аттаки звїсного нїм[ецького] револуційонера Heizen'a протї револуційної теорїї «фабричного соціалїзму» К. Маркса («Ми, каже він, там не Англїїа, а Маркс, смїїетьсьа він, доктрїнерствуїе, шчо і Нїмеччина мусить до сероозної револуційї прийти школу Англїїї» і т.п. Та тепер, кажучи Вашими словами, нїхто і не засмїїетьсьа над такими веселими гарцуваннїами кінця 40-х років «самобитного» Heizenen! Застановїтьсьа шче на однїї думці в тїм листї до мене, де замїсть вироблєннїа ясної політично-супільної програми виникаїучоїї із всього економїчного процесу

в цілій Європі: в самій таки Росії підсуваються життєвські пророкуваннє шчо ді не біда, коли заховається сучасній економічний стан в Росії (але то брехня, шчо стан той такий, яким собі його уявляють прихильники В.В.: покликуєсь на всі фактичні дані бігучого рос. дневникарства!), бо здобутки європейського пролетаріату мов пражені голубята сами прилітають до отвертого роту народу в Росії. А чи не реальнішим було б припущєньє, шчо коли організація робітного лјуду в Росії не піде всесвітнім шляхом, то той шлях залитий буде кровју жертв покірних царских армії? Не стара больачка (згадайте слова Пакліна в «Нові Тургєнева»), старий метод міркуваннє, шчо згори або збоку визволенє прийде: або цар, або війна, або Австрія, або західний пролетаріат. А головній діяч ві власній справі, самі сподівальники ставлять себе на задній план. Передайте без манівців, шчо ја досі червоніју, як згадају про такі дотепні слівчишка в згаданім листі як: «јакась марксова гегелівішчина» та якісь «нелюдський діалектично-матеріалістичній метод»... Такі глузуваннє і докори (нашчо правду ховати?) свідчать о цілковитім нерозуміннє наукової підстави најваговнішого руху в історії. Отже, не дивниця, шчо јако науковій соціалізм виставлено в тім листі пункти, звісні ще за часів Христа, а пізніше і за часів утопічного соціалізму. Мовляв, «земля і струменти добуваннє – тим шчо працюју і т.п.» Та сила не в цих остаточних виводах, шчо не дльа одного певно шче поколіннє позістане ідеалом тај побожним бажаннєм, – лишєнь в зрозуміннє невпинно простујучого перед нами скрізь (в Росії теж вже!) обективно-стихіного процесу продукції тај в припасуваннє до нього субективного усвідомленнє суспільних верств так або інакше розкладаємих або ґрунтуємих тим процесом. А любий товариш замість цього мудрагелить за В.В., шчо 8годинна працьа зовсім ді не соціаліст. жаданнє, а майже буржуазієне. Ја не докоряју за ці думки, але констатујучи їх, роблю вивод, шчо під рос. деспотизмом нема можливості легко довідатисє наукової правди, шчо најздоровші голови ідуть кривими дорогами, – отже треба се знати і охотникам іронізованнє «марксової гегелівішчини». Треба учитись, треба добути потрібних книжок, – мета так поважна, шчо сама варта відповідної організації. В нім. язичі відповідної літератури чимало, тај в російскім–соціалдемократичне товариство «Освобожденія труда» видало досить поважні речі. Колиб вони адресів роздобули, то можна було б бодај аптечними дозами присилати... В Одесі і північній Росії заґраничної літератури російскої јєсть, а ганьба за брак јеї в Кијіві лягає на українців. На решті дејакі читають по польськи. В Варшаві без перешкоди продаються по всіх більших книгарнях дуже поважні речі. А в «Правді» Свјєнтоховського²⁴ за минувшій рік напечатан рьад дуже цінних статей Кривіцкого. Навіть соціаліст. газета виходить в Варшаві під цензуроју («Tygodnik powszechny»). Чи знають об цім в Кијіві, чи за нещасними російськими мудрагєльми світа не бачать. Колись виголошували, шчо запад нам не указ, шчо там соціалізм тільки фабриками турбується, але тепер він і на село пішов; в Голандії, напр., Нјувангауза послали

до парламенту маїже самі марксисти. Може бути, що західній соціалізм тому пішов на село, що не має okazji покладатися на «демократичність» якого небудь царя, але треба признати, шчо мимо того, західні соціалісти і в мужицьких справах блишче стоїать до ратівлі мужицтва, ніж російські народники з «упривільшованим станом» селянства в Росії.

Годі ж самобитничать! Годі своїми безсвідомо-реакційними міркуваннями підтримувати престоли деспотизма! Годі «народническими» мріїами заплюшчувати свої очі перед робітничим впливом нечуємого в Росії капіталізма, котрий визискує робітництво, тим часом як мало хто знаходиться, шчооб пійти до того робітника як слід порадити йому, тобто поїяснити йому з одного боку глибоко-революційне значінья капіталізму jako властивої нашій добі форми продукції, а з другого боку – як він має користати з того революційного впливу капіталізму за дльа власних класових інтересів – політичних як економічних – таї за дльа наближуванья тієї форми продукції, шчо мусить приїти на зміну сучасній, капіталістичній. Оце все ја просив би Вас передати ласкаво товаришам, які із «Народу» могли багато чому повчитись, та навряд чи вони, дивлячись, бачили живе дльа них слово, живу практичну вказівку. Розтовмачте ж Ви їім, голубчику! Воїстину ваша подорож була б тоді великої ваги.

Ось шчо ще. Перш усього має бути справжнья організація, а не переважно благодужна чаїєпитна організація; хаї не гніваїуться за шчиру правду, бо справжнья організація можлива тільки на ґрунті ясної думки, живої, відповідаїучої добі, ідеї. Та нехаї не забуваїуть, шчо всякі Бастілії звичаїно збудовано таї будуїуться більш по городах, ніж по селах, а шчо надїї «народника» із св. Синода Победоносцева (див. «Русский Вістник») на «охоронну» силу мужицтва в Росії маїють либонь ще більш реальну вагу, ніж такі самі надїї звідного Шефле²⁵ на відпорній соціалізові «Bauernschddel» – отже, хаї не рахуїють на саму тільки «інтеллігенцію», але пильно, ба најпильніше дбаїуть про втягнення міїського пролетаріату. Покиж не буде такої організації жодні реальні стосунки таї звязки не можливі.

Я б навіть був за те, шчооб Ви їім просто передали оцей лист, коли б Вам ніяково показалось передати зміст дословно. Чеїже жандарії Вас не зачеплять. Хаї роздобудуть ліпших і певних адрес, старі не годїяться. Дльа того і не міг писати до них досі, надармо вони записали мене в сухі серцем... Бїється воно в мене разом з їхніми та не даї тільки боже, шчооб помежи нашими мозгами провалля лягло... Мії братській поклін усім! А Вам, дорогий товаришу, бажаїу шчасливої, тричі шчасливої подорожи.

Ваш шчирий Арабажин
Фастов.

Іл. Ф. 3. № 1612. Арк. 61–62. Рукопис. Оригінал.

Додаток № 1

Мене [доведено] до повної неврастенії, котра як кажуть лікарі, виросла од гніту важких обставин мого життєв'я і не так то скоро пройде. Потрохи одначе ја тепер поправляюсь і набуваю сили.

Багато чого хотів би ја говорити і од себе і од моїх приятелів про цей нещасний «Додаток дльа Росїї», але тепер не мају часу, експромт[ом] довідавсьа про оказїю і мушу за 5 хвилин однести цей лист. Через 1 S тижня буде шче оказїа тоді напишу докладнїше, а поки шчо прошу не одмовити мені в прозьбі: Тїльки дістанете сеј лист зараз достаньте мені «Galісук» Лимановського²⁶ і всі рочники «Правди» (нової – угодовської) и як најскорїше перешлїть вь магазин Цинзерлінга на імня Семена Афанасьевича Венгерова²⁷ (тїльки, без усякої передачі мені або шчо), послајте «наложеним платежомь». Шчо воно буде куштувати, зараз же Вам вишлїу. Тїльки прошу Вас, Як тїльки дістанете мїй лист, дајте мені одповідь: шчо оть мовляв книжки вишлете на адрес магазїна Цинзерлінга, а заплатити треба Вам стїльки і стїльки. Надїюсь, шчо за таке смїтьєв'я як «Правда» мені не пријетьсьа платити повну ціну, а знижену; це вже, будь Ваша ласка, постарайтесь мені зробити. Коли јесть шче јакї цікаві і досить безпечні книжки то пришлїть мені на адрес того ж магазїна, а лист пишїть на такий адрес: Петербург, Петенрб. сторона, Мытная набережная, д. 11, кв.13. Его Высокородїю Юрієві Юрьевичу Цвятковскому і підчеркнїть јого фамїлію двїчі, то ја вже знатиму, шчо се мені лист. Пишїть на јакїй хочете мовї (хоч всьо таки лучше, јак би не на нашїй). Дуже прошу Вас одповісти мені зараз же, бо ја не знају навіть чи Ви у Кракові, чи ні. Ја мају велику надїю, шчо з осенї ми поведем регулярні зношеньє і шчо Ви з својей сторони не відмовите мені всякої помочи в цїм взглядї. Писав Павлику але не дістав ні словечка відповідї, шчо воно значить? Ја тепер в досить вигїднїм положенью. В Пет[ербурзі] ја застаюсь принајмні шче роки три; не забувајте ж мене і знајте, шчо в Пет[ербурзі] тепер можно зробити багато путнього, коли тїльки добре за це взьатись. З 1-го Іјуя ја буду вже вь Кијевї. Отже поспїшајте. У Кракові або Відні буде цїм лїтом дуже розумнїй і сїмпатичнїй росјансн Пятницкїй. Ја постарайусь Вас познайомити з ним: Ви можете з ним досить одверто говорити про «Додаток» і такі іншї речї.

Іл. Ф. З. № 1612. Арк. 67–70. Рукопис. Оригінал.

№ 8

Милостивий Государь!

Не откажите мнѣ въ исполненіи просьбы, которая зависить всецело отъ Вашей любезности, и на которую я рассчитываю на основаниіи техъ отзывовъ, которые сделала о Васъ моя жена, вынесшая самыя светлыя воспоминанія изъ своего случайнаго съ Вами знакомства. Дѣло идетъ о некоторыхъ выпискахъ для моей работы: «Казимир Бродзинскій²⁸ и его литературная деятельность»²⁹, которыя я хочу сдѣлать в библиотекѣ Оссолинскихъ. Я прошу Васъ найти (за деньги) переписчика и сдѣлать мнѣ слѣдующія выписки: «Oda na dziec urodzin Napoleona» – Бродзинскаго, напеч. въ «Gaz. Krakowska» 1810 г., «Na zgon Poniatowskiego» «Pam. Naukowy» 1819 г.

Изъ «Pamiętn. dla pici pikkney» Warsz., 1830, t.1.

Переводы сербскихъ песенъ (не всѣ) именно слѣдующія:

на стр.186: «Siaiy kwiaty trzy kochanki
Bazyliki i tymianki» и т.д.

На стр. 223:

«Kleia dziewczyna czarne swoje oczy

O czarne oczy bodaj ociemniaiy»

t.III Стр.68 Moj Boie moj ojczcie com ja porobiia.

Ibid. «Ткды поjdk z domu...»

Ibid. Przy dziewnianem moscie tam traweczka roscie.

Стр.69. Za dworzem przy stawie dziewica len moczy...

Ibid. Za naszym gumnym....

Ibid. Kwitnie majeranek...

70 стр. Jaskuieczka w koio...

148-149 стр. Czarne masz oczy o dziewczce moje...

149. Wyia sczieika wydeptana...

230 стр. Gdymym sik mogia w strumyk...

Кроми того я покорнѣйше прошу достать (купить) если можно № 36 (?) «Туг. mod i powiesci» за 1885 г. (статья Духинской о Бродзинском), а также ну-женъ мнѣ еще одинъ периодический журнал «Bluszcz», но я сообщу открытымъ письмомъ какой № и год. Исполнениемъ этой моей просьбы много обяжете Вашего покорнѣйшаго слугу

уважающаго К. Арабажин.

Адрес. Кіевъ, угол Никольской и Тарасовской д. № 16. Канд. филологіи

К.И. Арабажину.

Ил. Ф. 3. № 1612. Арк. 421-424. Рукопис.Оригінал.

№ 9

1893, I. 23 ст. стиля.

Милостивый Государь! А. Н. Пыпинь³⁰ просиль меня сообщить ему всль рецензии на мою книгу: «К.Бродзинский и его лит[ературная] деят[ельность]», какія появились в польск[ой] критике, преимущественно Австрийской. Я не нашель ни одной таковой, кромль небольшой заметки Пилата³¹ по поводу статьи Гордынского в «Kwart. Hist.»³². Как я убьдился в Варш[авских] польск[их] журналах не только неть рецензий, но какъ кажется и желания рецензировать мою книгу. Думаю, что это тенденціозно, и что «соглашение» здльсь не последнюю играло роль. Имлью много оснований так думать, потому что нельзя же допустить, что бы книга въ 400 стр. не имела совсем никакого значенія. Въ частномъ письмль ко мнль В. Д. Спасовича³³ вообще очень для меня лестномъ, между прочимъ находится: «... я был пріятно удивленъ глубокимъ знаніемъ предмета, начитанностью и беспристрастіемъ съ которымъ Вы не отнеслись к скромному труженику, не заслуживающему не смотря на свои прекрасные качества, чтобы его возводили въ Іоанны Предтечи польского романтизма. Вы отнеслись и справльдиво и сочувственно къ Бродзинскому...и т.д. Мнль пріятно приветствовать въ Васъ русского пионера... Нашего полка все таки прибываетъ». ... «Надльюсь, что я буду имльть случай свести с Вами личное знакомство»... и пр. пр. Такой отзывъ спеціалиста заставляетъ меня отнести с недоуменіемъ къ молчанію польской критики. Будьте так добры выскажите Ваше мнльніе и укажите не знаете-ли гдль н[и]б[удь] и гдль именно статей и замльток на мою книгу. Премного тльмъ меня обяжите. Ваша рецензия на мою статью «Энциклопедического] Сл[оваря]» очень справедливая и как нельзя боллье кстати, нуждается в маленькомъ разьясненіи. О событ[иях] 49–59 годов я говорилъ довольно подробно, но ред. нашла статью и такъ слишкомъ большою, сокративъ ее болль, чльмъ на одну треть и вычеркнула всль, оставивъ фразу ... «[нрзб.] равнымъ образомъ вычеркнута въ высшей степени энергичная и лестн[ая] характер[истика] лучш[их] совр[еменных] художест[венно]-лит[ературных] силъ, для которыхъ впрочемъ обещано много въ соотвьтствующей буквль...» (увы, слишком долго ждать!)

Не откажите М. Г. дать мнль ответъ по следующему адресу: С.Пет. Средне-подъяческая ул., д.3, кв.21. Его Высокоблагородію К.Ив. Арабажину.

P.S. Занимаясь теперь приготовленіемъ материаловъ для своей диссертации, имлью честь просить не отказать мнль въ Вашемъ сотрудничестве.

К. Арабажин.

Ил. Ф. 3. № 1638. Арк. 15–16. Рукопис. Оригінал.

№ 10

[12. IX. 1899.]

Многоуважаемый П.Иване!

Посылаю Вамъ наше profession de foi³⁴. Удивлень, что Вы не получили его. Газета выйдет только 1 ноября. Ваша корреспонденція мнѣ кажется естественнымъ введеніемъ къ дальнѣйшему. Кромѣ вопросовъ политики, эконом[ики] и пр. мнѣ бы очень хотелось получать отъ Васъ живые характеристики во весь рост австрійскихъ деятелей, художественные типы людей Австріи: помѣщикъ, священникъ, депутатъ, газетчикъ, банковый дѣлецъ, писатель, какой н[и]б[удь] «шкаралупникъ иезуитъ» и проч. и пр. Вы много повидали на своемъ веку, много пережили, можете писать по воспоминаніямъ, по личнымъ встречамъ и даже на основании столкновений совершенно мимолетного характера. Я очень высоко ставлю Вашъ художественный талантъ, равно какъ и публицистический. Сочетайте их для «Спб. Курьера». Это будетъ независимая газета и, по видимому, с большимъ кругомъ читателей. Пользуйтесь случаемъ высказать все то, что по условіямъ кажется скверно и шкаралупной политики Вы не сможете высказать у себя дома. Только во имя справедливости и интересовъ массы и безъ всякаго «сродства». Если это у Васъ пойдет, я открою Вамъ на старницахъ «Сев. Курьера» и больше места, чемъ обещал. __ чеховъ мнѣ кажется совершенно верно в нашей корреспонденціи; но вообще вся корреспонденція немного суха и схематична. Я боюсь, что к 1-ому Ноября придется сделать к ней какие н[и]б[удь] добавления и перемены в связи с возможными в политике переменами. Имейте это въ виду.

Я думаю, что Вамъ придется писать изъ разныхъ городовъ. Въ зависимости отъ этого я буду менять наши псевдонимы. Постараюсь, чтобы они имели отношеніе к Вашимъ обычнымъ. Если Вамъ понадобится сохраненіе полного секрета въ какихъ н. б. случаяхъ, то подписывайте на корресп[онденции] только одно слово «секретъ», и я приму все нужныя меры, чтобы Вамъ не досталось. Подпись Ив. Франко я могу печатать только подъ беллетристической. Если Вы напишите что н[и]б[удь] специально для насъ, беллетристическое, то я буду платить Вамъ также 5 за вычетомъ платы за переводъ (11/2 к. за строку) Мнѣ кажется, что русскій языкъ стесняетъ Васъ, лишаетъ Вашъ языкъ красокъ и образовъ. Подумайте, не лучше ли было бы писать по польски. Правда, я Вамъ буду платить тогда по 4 коп., но зато Ваши корреспонденціи выиграютъ въ переводе, больше будутъ нравиться редакціи и публике, мы чаще можемъ ихъ напечатать и т.д., словомъ в материальномъ отношеніи Вы не проиграете ни сколько, а в литературномъ мы все выиграемъ.

Очень хотелось бы мнѣ что Вы уделяли место въ своихъ корреспонденціяхъ характеристике быта, нравовъ, о[т]сталости обывательской австрійскихъ

народ овъ и, конечно, наоборотъ и тому, что у Васъ есть хорошого. Условія печати, литературные вкусы публики, партийные приемы борьбы, коррупція – все должно быть охвачено Вами въ Вашихъ письмахъ. Жму Вашу руку и прошу передать мое почтение Вашей супруге.

К. Арабажин.
[18]99. IX. 12.

Лл. Ф. З. № 1620. Арк. 161–164. На першій сторінці листа друкований штамп «Редакция газеты "Съверный курьеръ" С.-Петербург, Большая Морская, № 5». Поряд зі штампом вверх ногами напис К. Арабажина: «P. S. Конечно Вы [понимаете] какое значение имеет в profession de foi слово "на основе"».

№ 11

Шановниј пане Франко! Обертајусь до Вас јако редактор газети «Съв. Курьеръ» з запрошеньямъ до співробітництва. Ја бувъ би дуже радј, коли-б Ви згодились бути нашимъ дописувателемъ з Австрји по всім австрійскимъ справам – політичним, національним, економічним, крайовим. Наш проспект, котриј додају до сього листу, а по части особиста знаомість зі мноју поможуть Вам розібратись в тім, јакого напряму буде моја часопись. Із проспекту Ви зрозумієте јаку вагу я кладу на слова «на основі...», отже зможете, як мені здається застосувати сју основу і до всіх питань Вашого Австрійского життя. Писати мајете анонімно, 2 чи 3 рази на тиждень 120-150 стрічок раз-у-раз, по 5 коп. за строчку. Одповідь потрібна якнајшвидче. Коли-б згодилисья писати по російски, то було-б крашче і нам зручніше, бо за переклад не треба буде платити. Прошу завважити, що ја застајусь як і попереду в повній опозиції київському українофільству. Що до мојих поглядів – то прошу прочитати моју промову видруковану въ «Спб. Ведомостяхъ» и «Крају» на польскім язиці в памјать Пушкіна.

Стискају сердечно Вашу дружнју руку и застајуюсь поважаючий К. Арабажин.

P.S. Писати треба просто в редакціју на моје імја Конст. Ив. Арабажину.

Лл. Ф. З. № 1614. Арк. 243–246. На першій сторінці листа друкований штамп «Редакция газеты "Съверный курьеръ" С.-Петербург, Большая Морская, № 5».

№ 12

[13.09. 1902.]

Приїхав на два дні до Львова. Сьогодні у четвер вертаюсь через Краків до Петербурга. Я хотів бы побачити і Вас і Ольгу Федоровну.

Чи не приїдете Ви в Тов. Шевченка о год. 11^ї, то змовимось, коли можно буде заїти до Вас.

Шануючий Вас К. Арабажин.
Plac Maryacki hotel Francuski.

Лл. Ф. З. № 1638. Арк. 17-18. Кореспонденційна картка, адресована: «Ulica Krzyżowa 12 P. I. Frankowi». Датовано за поштовим штемпелем.

ПРИМІТКИ

- ¹ ...запросити на вечерницю й Вас... – Перший раз у Київ Іван Франко приїхав весною 1885 року разом з делегацією львівських інтелігентів, метою яких було відвідати могилу Тараса Шевченка в Каневі.
- ² Деген Сергій Вікторович (1862–?) – дворянин, син генерал-майора, брат Євгена, Наталії та Марії Деген. У 1880-х рр. – студент історико-філологічного факультету Київського університету. Закінчив університет зі званням кандидата філології. У 1887–1888 рр. був членом українського гуртка «драгоманівців» у Києві. У червні 1889 р. разом із сестрами Марією і Наталією виїхав у Львів, де, за відомостями департаменту поліції, незабаром зв'язався з місцевими соціалістами. Був у серпні заарештований. Державний прокурор не знайшов підстав для переслідування, у зв'язку з чим його незабаром звільнили з-під варті і за розпорядженням австрійської влади він підлягав восени того-таки 1889 р. виселенню з Галичини до Росії. Циркуляром департаменту поліції від 26 жовтня 1889 р. за його поверненням до Росії було встановлено «найсуворіше спостереження». Повернувся незабаром в Росію. При перетині кордону 15 листопада 1889 р. його ретельно обшукали, однак нічого «поганого» не знайшли. Залучений 1889 р. до дізнання при Київському жандармському управлінні у справі А. С. Маршинського і Ф. А. Кістяківського з метою виявлення їхніх стосунків із закордонними польськими революційними гуртками. За висновком прокурора дізнання, за недоведеністю обвинувачення, проти нього припинили ведення справи. Рік смерті невідомий.
- ³ ...надрукували мої вірші. – Ідеться про вірш «Либераль нашого часу» (за О. Толстим), який був надрукований у № 18 «Зорі» за 1885 рік на 209 стор. під псевдонімом К. Не-я. На сторінках «Зорі» були опубліковані такі твори К. Арабажина: оповідання «Життє – сон» за підписом «Не. Я.» і з посвятою Ганні Гамораківні (1889. № 10. С. 164–166); переклад оповідання Г. А. Мачтета «Що вчинили ясні зорі?» за підписом «Не. Я.» (1889. № 24. С. 407–409); переклад оповідання Гі де Мопасса «Над берегом моря» за підписом «Не. Я.» (1889. № 18. С. 302–304); переклад оповідання О. Толстого «Запалили – не вгасили» за підписом «Не. Я.» (1889. № 17. С. 287–289); переклад оповідання М. Є. Салтикова-Щедріна «Корепанів» з «Даровитихъ натуръ» за підписом «Не. Я.» (1890. № 15. С. 227–230); переклад розділу про Лужицьких сербів під назвою «Балтицка Славянщина» з книги А. Н. Пипіна та В. Д. Спасовича «История славянских литератур» (2-ге перероблене і доповнене видання, т. 2, СПб, 1881) за підписом «Не. Я.» (1890. № 15. С. 239–240; № 16. С. 253–256, № 17. С. 270–272; № 18. С. 283–285).

- ⁴ Перед словом «народові» вставлено зверху «для народа».
- ⁵ *...чи варто їх друковати?* – Цей вірш не був надрукований на сторінках «Зорі», можливо, через те, що 1886 р. Іван Франко в редакції цього часопису не працював.
- ⁶ *...про вандрівку...* – Йдеться про так звану третю мандрівку руської молоді, яка відбулася 2–16 серпня 1885 р., в якій брав участь і К. Арабажин.
- ⁷ *...писані вони здається навіть не по їх словам.* – Про перебіг третьої студентської мандрівки регулярно інформувала газета «Діло», починаючи від № 83 і закінчуючи № 102 за 1885 р.
- ⁸ *Радив мені Є. Тов...* – Очевидно, Михайло Драгоманов.
- ⁹ *...надрукуєте що н.б. и вь «Зорі».* – Жоден з надісланих віршів на сторінках «Зорі» не був надрукований. Доля їхня не відома.
- ¹⁰ *Коцовський Володимир (1860–1921)* – український письменник, публіцист, товариш Івана Франка. Брав участь у третій мандрівці студентів, де й познайомився з К. Арабажином.
- ¹¹ *М. Тов...* – Михайло Драгоманов.
- ¹² Під значком * після слова «одділ» зроблено під сторінкою виноску – «По питаньм соціально-економічнім».
- ¹³ *...один примірник проспекту «Поступу».* – Мова йде про журнал, який мав намір видавати Іван Франко у 1885 р., але справу з виданням на якийсь час було відкладено. Повернувся до неї І. Франко наприкінці 1886 р. Було видано проспект видання, який був конфіскований поліцією. Видання журналу було заборонено.
- ¹⁴ *Скородинський* – один з учасників мандрівки Поділлям.
- ¹⁵ *Доручају Вам мого шчирого товариша і пријателя...* – Йдеться про Богдана Олександровича Кістяківського (1868–1920) – українського громадського діяча і вченого. Навчався у Київському, Дерптському та Харківському університетах. Був одним з популяризаторів марксизму в Україні, академіком АН УРСР, видавав праці М. Драгоманова. Влітку 1889 р. разом з кількома товаришами приїхав у Галичину, про що Іван Франко в листі до дружини від 19–22 червня, писав: «З України приїхав твій знайомий Богдан Кістяківський. Інтересний хлопець і багато цікавого розкаже про Київ, хоч глядить він, як мені здається, досить односторонньо. Від старої і молоді громади він зовсім одчухнувся, навіть Антоновича покинув; се така виробилась там арабажинська група, Богдан сам себе зве ад'ютантом Арабажина. Деген має прибути на днях, та поки що його ще нема. Се якийсь москвич поукраїнщений, має тут прибути з цілою сім'єю і шукають місця, де б могли пожити кілька неділь, так щоб і гори, і ліс, і вода, і всяка вигода, і ще й дешево. Я й не знаю, куди йому порадити, хоч і сім'я невеличка: він, да вона, да дві дорослі дочки» [т. 50, с. 215]. Б. Кістяківський разом з Дегенами, а також з І. Франком та М. Павликом та іншими був заарештований, як російський шпion, котрий прибув з метою агітації відірвати Галичину від Австро-Угорської імперії і долучити до Росії.
- ¹⁶ *...Вашій шановній Жинці...* – Ольга Федорівна Хоружинська (10. 04. 1864–17. 07. 1941) – дружина Івана Франка і знайома К. Арабажина з Києва.
- ¹⁷ *...моя жена...* – Мова йде про Наталію Арабажин, яка була заарештована 1899 р. разом з Дегенами.
- ¹⁸ *Казимир Бродзинській...* – Бродзінський Казимир (1791–1835) – польський поет і критик. Його творчість була об'єктом дисертації К. Арабажина.
- ¹⁹ *«Казимир Бродзинській и его литературная деятельность».* – Книжка «Казимиръ Бродзинскій и его литературная дъеятельность (1791–1835)» / Изслъдование кандидата К. И. Арабажина. – Київъ: Типо-литографія Высочайше утв. Товарищества И. Н. Кушнеревъ и К^о въ Москвѣ. Кіевское отдъленіе, 1891. – XV. 378 с.».

- ²⁰ *Ваш лист з моєї статті я своєючасно одібрав...* – Мова йде про статтю «Дещо про націоналізм на Україні (Допись з України)» за підписом «Non ego» (1890. № 22. 15 листопада. С. 349–351).
- ²¹ *Рају, тричі рају не занедбати своју подорож на Вкраїну.* – З 1892 р. Іванові Франку був заборонений в'їзд на територію Російської імперії.
- ²² «*Народ*» – громадсько-політичний та науково-популярний журнал, який виходив у Львові та Коломиї у 1890–1895 рр. Видавцем журналу був М. Павлик, відповідальним редактором – І. Франко. У 1890–1893 рр. журнал був органом Русько-української радикальної партії. На сторінках цього журналу К. Арабажин надрукував статті «Дещо про націоналізм на Україні (Допись з України)» за підписом «Non ego» (1890. № 22. 15 листопада. С. 349–351).
- ²³ *...відкриття д[обродіє]м В.В....* – Мова йде про Миколу Левитського (1859–1934) – громадського діяча та кооператора, «артільного батька». Закладав перші в Україні хліборобські спілки (артілі) та виробничі між ремісниками. Перші спроби 1887 р. в Олександрівському повіті. 1898 р. на Херсонщині в 25-ти селах було 125 артіль, в яких було більше ніж 3000 селян.
- ²⁴ *Свентоховський О.* (1849–1938) – польський письменник, публіцист, редактор газети «Prawda» – громадсько-політичного і літературного тижневика, який виходив у Варшаві у 1881–1915 роках, на сторінках якої публікувалися твори Івана Франка.
- ²⁵ *Шеффле Альберт (1831–1903)* – німецький і австрійський соціолог та економіст. Представник органічної школи, де суспільство розглядали як організм, що розвивається за дарвінівським принципом боротьби за існування. Пропагував співробітництво між буржуазією і пролетаріатом, заперечував класову боротьбу.
- ²⁶ *...«Galісу» Лимановського...* – Мова йде про книжку «Galісу przedstawiona słowem i ołówkiem» (окремим виданням вийшла тільки 1892 року) Болеслава Лимановського (1835–1935) – польського історика, соціолога, публіциста, який 1877 р. був у Львові заарештований через обвинувачення участі у таємному товаристві. Через брак доказів він не попав на лаву підсудних у першому галицькому процесі над соціалістами в січні 1878 р. Проте отримав наказ залишити Австрію і 1 жовтня виїхав зі Львова до Женеви.
- ²⁷ *Венгеров Семен (1835–1920)* – російський літературознавець, видавець, бібліограф. З 1897 р. читав лекції з історії російської літератури у Петербурзькому університеті.
- ²⁸ *Див. примітку 18.*
- ²⁹ *Див. примітку 19.*
- ³⁰ *Піпін Олександр Миколайович (1833–1904)* – російський учений, літературознавець, етнограф, академік Петербурзької АН. З 1863 р. разом з Чернишевським і Некрасовим почав видавати відновлений місячник «Современник», який 1866 р. був закритий, і Піпін перейшов до «Вестника Европы», який видавав Стасюлевич. У ньому він надрукував багато праць про давню і нову російську літературу. Піпін належить огляд слов'янських літератур, де він розглянув історію української літератури у різних країнах (Україна російська, галицька і угорська). Його твори перекладали німецькою, французькою і чеською мовами.
- ³¹ *Пілат Роман (1846–1906)* – польський літератор, літературознавець, історик літератури, професор Львівського університету.
- ³² «*Kwart. Hist.*» – найстаріший польський журнал історичних і гуманітарних проблем, заснований у Львові 1887 р. істориком Ксаверієм Ліске. У 1946–1950 рр. видавався у Кракові, а після 1950 р. – у Варшаві. Журнал публікував статті наукового характеру, що стосувалися історії Середньовіччя, Нового часу за винятком античності. З журналом тісно співпрацював Іван Франко.
- ³³ *Спасович Володимир Данилович (пол. Włodzimierz Spasowicz, 1829–1904)* – учений-юрист, літературознавець, публіцист. Автор першого в Росії підручника з кримінального права.

Залишив по собі величезну наукову та літературну спадщину, опубліковану в 10-ти томах та окремими виданнями. За свою адвокатську майстерність здобув у сучасників шанобливий титул «короля російської адвокатури».

³⁴ *Profession de foi* – буквально: сповідання віри (фр.).

Roman HORAK

KOSTIANTYN ARABAZHYN'S LETTERS TO IVAN FRANKO

For the first time, letters from the literary critic, translator and editor Kostya Arabazhyn to Ivan Franko, covering 1884-1902, are published, and they are valuable material for understanding of the nature of Ukrainian-Ukrainian relations from the Dnieper Ukraine and Galicia, as well as in Ivan Franko's publications in the Russian-language press.

Key words: Konstantyn Arabazhyn, Ivan Franko, correspondence.